

ŽIVLJENJE IN SVET

Štev. 18.

Ljubljana, dne 3. maja 1929

Leto III.

Ignotus

Beseda o Napoleonu

ki je umrl pred 108. leti — dne 5. maja 1821

Zdi se, da ni moči napisati ne enega novega stavka o Napoleonu. Vse, kar je bil, je skrbno raziskano; natančno vemo, kako je prebil noči pred usodnimi bitkami, ki so mejniki evrop-

ske zgodovine; njegove ljubezenske pustolovščine so prav tako znane, kakor navade, ki jih je imel v najbolj vsakdanjem življenju. O njem pripovedujejo cele skladovnice knjig: kdorkoli

Justin: Napoleon Bonaparte (resorva)

ga je poznal in preživel, je napisal svojo spomine. Ohranjena so številna njegova pisma, zbrani in večkrat ponatisnjeni njegovi spisi. Do intimnih podrobnosti poznamo njegovo življenje v izgnanstvu na otoku Sv. Helene. Vse, kar je bilo mogoče dognati o njegovi mladosti, je dognano; vsaka podrobnost je bila že nekajkrat proučena. Bilo je dovolj časa, da se celotno gradivo skrbno preišče in pregledno razvrsti. O čisto zgodovinskih dogodkih niti ne govorimo. Postali so vsebina šolskih knjig. Ponavljajo jih otroci z enako ravnodušnostjo kot opise Hannibalovih in Aleksandrovih vojnih pohodov. In vzlic temu, da se zdi, kakor da je Napoleon do mikroskopskih podrobnosti raziskan zgodovinski objekt, domala popolna množica deistev in izsledkov, vzlic temu, da so pisali o njem nešteti učeni ljudje, postaja ta mož čedalje bolj legendaren in prehaaja v bajke, v mit.

Zakaj Napoleon je bil človek docela drugačnega kova nego smo mi.

Današnja doba ni doba močnih osebnosti. Če se ogledujemo v motnem zrcalu zgodovine, vidimo, da smo vsi manjši od povprečnih ljudi zašlih časov. Vsi zavisimo drug od drugega, vsi smo produkt družbe, ki nima rada, da se njeni posamezni člani preveč razlikujejo med seboj. Zato obstoji v našem času tendenca, da se kar najbolj zabrišejo vse razlike. Njegova volja je, da smo majhni, malenkostni, zmehani, zirani v svoji notranjosti in enotno uniformirani. Kje je nekdanja snobnost, ki je dičila že povprečnega človeka, da prenaša z moškimi prezirom največje tegobe in muke, da se s krvavimi penami v ustih roga podlosti, ki ga žene na morišče? Kje so nekdanji pojmi o časti, kje močna volja, ki je premikala gore? Nimamo ne pravih moških in ne pravih žena: žene so se ustavile sredi poti k moštvu, možje sredi poti k ženstvu. Izumrlo je resnično junastvo, izrazite individualne lastnosti se nam vidijo čudaške, osebna čast malenkostna kaprica, ki se le zaradi nagajivosti goji v pravdarstvu. Nimamo ne velikih svetnikov, ne velikih podležev; zmagali so majhni podleži, ki branijo svoje kruhoborske pozicije z malenkostnimi spletkami in z lahko otipljivim egoizmom, v nevarnosti zmerom pripravljenim za najklavnejše kompromise. Mi, sinovi in hčere »prosvetljene« dobe, člani onega člove-

štva, ki je tolikanj ponosno na milijone dimnikov, ki se kadijo po starem in novem svetu, na milijone strojev, ki brne po tovarnah, na aeroplane in na radio, — mi smo postali po svojem povprečnem tipu ljudje tiste vrste, ki so se jim romanopisci še pred enim stoletjem posmehovali kot manjvrednim slabičem. Že v zrcalu napoleonskega časa se jasno riše ta naša medla in šibka podoba, ki ji dajejo samo možgani in čedalje bolj se izčrpavajoči živci neko vzvišenost nad ljudmi prejšnjih časov.

Kaj je bila napoleonščina? Iz zgodovine smo se naučili kakor vernik očenaša, da je Napoleon zadušil skrajnostno revolucijo in je — plezajoč z drznostjo meščanskega sinu v vratomne višine, na najvišjo lestvico francoskega imperatorja in rimskega cesarja, hotel z ogromnimi armadami ustvariti centralno evropsko državo, novo središče sveta.

Dobro poznamo vsa dejstva — skozi prizmo zgodovine vidimo Napoleono novo častihleпно, samoljubno in preserno dušo, — vendar nas že to, kar nam pove suha zgodovina, vodi v deželo sanj. Ali ni bil samo sen, velik sen ta napoleonski zamah po vsej Evropi, ki je hotel dati »matici človeške kulture« novo lice? To, kar je važno, ni dejstvo, da je bil Napoleon kaznovan za svoje sanje z izgonom na otok Sv. Helene, kjer je umrl na razvalinah svoje časti in slave. Važno je, da Napoleon ni sanjal tega sna za se, temveč za množico, za razne prebujene in nepol prebujene narode, za vso evropsko meščansko družabno plast, ki je videla v požaru in krvi l. 1789. propast fevdalizma in je zahrepenela po oblasti in absolutni moči. Celo 19. stoletje je sanjalo napoleonski sen; on je pripravil svetovno vojno in šele nekje na njenem koncu so se razblinili njegovi pisani mehurji nad krvavo in izmučeno Evropo. Napoleonščina je bila prvi, globoki sen o novi človeški družbi, ki jo bodo tvorile mase, zbrane okoli močnih posameznikov kakor planeti krog solca. Z Napoleonom so zasanjale velik sen zrevolucionirane množice, ko so se naveličale razuzdane svobode, ki je tako nemogoča kakor je nemogoča absolutna enakost. Če je bil veliki Korzikanec le psihopat, kakor je trdil o njem Italijan Cesare Lombroso, ali pustolovec, kot so ga slikali angleški nasprotniki, če ni bil genij,

ki prekaša okolico po izrednih sposobnostih, kako naj si razložimo, da so množice vojščakov zanosno hitele v smrt za vihrajočimi prapori njegovih polkov? Ta sin meščanskih staršev je bil posebljena mladostna volja neizživetega meščanstva, vzlic svoji cesarski gloriiji znanilec demokracije in neizprosni rušilec starega sveta z vso njegovo mitologijo, z vsemi privilegiji, z gorami njegovih predsodkov. A kar je najbolj žarelo od njega, ni bilo njegovo imperatorsko žezlo, temveč sij njegovega preprostega rodu, slepilni uspeh njegove karijere in drzen pogum, s katerim je šel preko krvavih bojišč k mavricam socialnega sna — sna o novem viteštvu, o novem herojskem času z novimi družabnimi plastmi, sna o historični enoti človeštva.

Ta veliki sen, ki navdaja še spise romantikov Balzaca in Stendhala, je bil še za Napoleonovega življenja oskrujen z intrigami diplomatov; pozneje ga je osmešil ves tehnični razvoj Evrope. Napoleonsčina in to, kar je zavadalo v stoletju »gospodarskega razmaha«, »tehničnega napredka«, »prirodnih ved«, ni moglo iti paralelno; to sta dva elementa človeške duševne kemije, ki se izključujeta. Evropa je sanjarija o centralni, veliki državi, o imperiju, ki bi se raztezal širom zemeljske krogle, toda njene ekonomske sile so oblikovale drugačnega človeka, nesposobnega za velika dejanja, za junasško požrtvovalnost, nezmožnega, žrtvovati velikemu snu svojo konzistenco, svoje drobne interese, svoj ozkogledni egoizem. Napoleon je umrl 6. maja 1821 na otoku Sv. Helene, toda njegov duh je umiral počasneje; gineval je v evropskem ozračju, se dušil v dimu novih tovarn, med množicami ljudi, ki so robotali strojem, v ideologiji malega človeka in uradnika, v vsem tistem »realizmu«, ki ga je tolikanj zasovražil oznanjevalec nadčloveka Nietzsche. Agonija Napoleonovega duha obsega vse 19. stoletje in sega do naših dni: z njo je umirala volja do velikih dejanj, do viteškega razvoja meščanske družbe, do močnih osebnosti, do bojevitosti in heroizma. Mali uradnik, nesamostojen izobraženec, sluga industrijskih magnatov — to je nekdanji Napoleonov vojščak, ki je zamenjal heroizem s pohlevno službo stroju in njegovim lastnikom.

Napoleonove vojne pustolovščine so bile nenadno pomlajenje Evrope; tako

je sto let pozneje razgibala našo celino svetovna vojna. A med njo in napoleonskimi vojnami je velika razlika. Napoleon je stremel po enoti, po centralno organizirani Evropi (kako slabo ga je skušal posnemati pangermansko navdihnjeni Viljem II.), on je vodil vojne zaradi velikega sna, ki je napoleonjeval že Aleksandra Makedonskega, Karla Velikega in druge zgodovinsko dalekovidne vladarje in vojskovodje. Svetovna vojna pa se je vodila za materialno stvarnost, za interese velikih gospodarskih skupin in je le pod pritiskom novo ustvarjenih razmer prešla k osvobodjenju majhnih narodov. Svetovna vojna je bila starost tiste Evrope, ki je v napoleonski dobi zaživela mladostno in bodro, verujoč v možnosti napredka in prave demokracije. Te možnosti je nujno preprečil tehničnogospodarski razvoj, naperjen zoper maso enako kot zoper močne poedince.

Rezultati svetovne vojne bi bili nemara drugačni, če ne bi rešila mnogih perečih nacionalnih vprašanj. Nove nacionalne države so bile najboljše barijere zoper rdeči val revolucije, ki je prihajal od vzhoda, kjer se je ponovilo leto 1789. in naslednja leta francoske revolucije. Če ne bi majhne, novo ustanovljene države s svojim mladostnovzkipelim idealizmom, s svojo ognjevito skrbjo, da obvarujejo tekovine zmage, zadržale vzhodnega vala, kaj bi bilo iz Evrope l. 1919/20? Ali ne bi lenjinski duh, stremeč po neizprosni rušenju starega sveta, obvladal množic, ki so se vrnile z bojišč naveličane in razoračare? Ali ne bi krenila zgodovina v novo smer? Kdaj in odkod bi vstal Napoleon, ki bi ukrotil apokaliptičnega konja revolucije in mu nadel uzde sanj in vere v novo človeštvo? V kakšno človeštvo? Napoleonova doba je imela pred seboj sanje o demokraciji kot najširšem vtelešenju vseh produktivnih ljudskih sil. Kakšen sen bi odprl Napoleon 20. stoletja revolucije naveličanim množicam? Sen fašizma? Sen, ki izključuje veliko stremljenje po enoti in obnavlja majhne, nacionalno omejene despotije? Kje so viri mladostne sile v svetu, ki je vse svoje ideale zmanjšal na ugodje malomeščana in vsa historična stremjenja na sporazume gospodarskih magnatov?

Rusija je najboljši dokaz, da danes ni mogoč Napoleon. Vse legije emi-

grantov sanjajo o njem. Vsi naveličani in razočarani upajo, da vzviharjo nekega dne njegovi bojni prapori. Toda ruskega Napoleona ni, ker ga biti ne more. Napoleoni ne nastajajo tam, kjer ni v masah potrebe novih, boljših

idej in v močnih posameznikih historičnega sna o enoti človeštva. Napoleonsčina je s svetovno vojno izpustila poslednji življenjski dih, a to, kar se danes pripravlja za bodočnost, leži še v somraku bogov.

Maurice Renard

Tajinstveni valovi

Prišel sem v Prago proti poldnevu. Prvo, kar sem storil, je bilo, da sem telefoniral staremu Desu Tiski, ki me je ves vzradoščen povabil na večerjo.

Bil sem točen in sem našel starca prav tako dobrovoljnega in mladostnega kakor ob svojem zadnjem posetu. Objel me je in me je takoj vprašal:

— Zakaj mi je predvčerajšnjim Samo brzojavil?

— Bil je v skrbeh.

— V skrbeh, zakaj?

— Zaradi vašega zdravja.

Deso Tiska se je zasmel:

— Moj sin je s svojimi živci prava ženska!

— O, ne! Toda velik umetnik je in dolga turneja po Ameriki ga je precej utrudila.

— Res! je odvrnil stari Tiska in se ponosno vzravnaval. Prav ste rekli, prijatelj: zelo velik umetnik! Brez dvoma prvi goslač na svetu!

— Pred dnevi, sem povzel, sem ga srečal v Parizu pred postajo. Štirje meseci potovanja po Ameriki, skoro vsak večer koncert — vse to ga je očitno utrudilo in mu zrahljalo živce. Bil je nekoliko bled in oči so mu gorele bolj kakor ob odhodu. Mnogo mi je pravil o vas, gospod Tiska, in zelo mu je bilo žal, da ni mogel kar takoj v Prago.

— Da, pozvan je za dober mesec dni v Nemčijo.

— In prav to ga draži. Rad bi se bil odpehjal naravnost v Prago; prosil me je, naj vam to sporočim in naj vam predam tole pismo... Neizmerno vas ljubi, gospod Tiska! Pravi, da ste mu dvakratni oče, ker ste ga rodili življenju in umetnosti; rekel mi je, da so med vama skrivnostne vezi...

— Skrivnostne vezi, ne, tega ne verjamem! je smeje se odgovoril Deso Tiska. Res pa je, da se Samo in jaz ljubiva iz vsega srca; tudi je res, da sem ga, ko je bil še majhen, podpiral z vse-

mi močmi in mu dal priliko, da se izuri v glasbi. Saj se spominjate?

Da, spominjal sem se. Rodil sem se bil v Pragi, kjer je bil takrat moj oče konzul, in moj otroški tovariš je bil Samo Tiska, poznejši virtuoz, ki je bil že z osmimi leti pravcat »čudežen otrok«; bil je sin organista Desa Tiske, ki je večkrat igral v hiši mojih roditeljev. Tudi sem imel še dobro v spominu, kako se je mladi goslač jokal, ko ga je oče vzel iz moje družbe in mu potisnil lok v roke, da se je po štiri, pet, šest ur na dan vadil... s solzami v očeh.

— Morda mi danes nekoliko zameri: je vzdihnil starček.

— O, ne, gospod Tiska. Nasprotno! Da ste ga videli, kako je nestrpno čakal vašega brzojavnega odgovora!...

— Vidite, prav tega ne razumem! se je začudil gostitelj. Zakaj se je vznemirjal? Počutim se izborno in o meni ni nikdar dobil nikakih vznemirljivih vesti.

— Povem vam, da je zdelan in neverjetno občutljiv. Uverjen je bil, da mu je prišla iz daljave skrivnostna vest, da niste zdravi. Zato ga je tudi tako gnalo domov!

Deso Tiska je zmajal z glavo.

— Tako občutljiv! je dejal sanjavo. A nemara je prav v tej občutljivosti skrivnost njegovega genija... Ali ste ga že kdaj čuli igrati Haendlov »Largo«? Nihče ga ne igra kakor on. Kako brezkončno mu drsi lok! In kakí glasovi!... Ali pa tudi poznate kaj lepšega od Haendlovega »Larga«? Vam, dragi prijatelj, ki ste Francoz, naj povem, kaj je Haendlov »Largo«: stebrovje Louvra v muziki!

Nisem se mogel vzdržati, da se ne bi zasmel. Navdušenost starega Tiske za »Largo« mi že dolgo ni bila več tajnost.

— Ne smejte se, mi je rekel. Še nihče ni napisal ničesar tako arhitektoničnega, tako prostranega, tako pretresljive-

ga. »Largo« je pokojnost v veličastnosti.

— Res, Samo ga ume božansko interpretirati, s čudovitim občutjem. Sicer pa... zdajle ga lahko poslušava v radiu. Toda prečitajte pismo!

— Da, da, pismo!... »Dragi moj oče!... To vas ne bo zanimalo... »Slutim, da pri vas ni vse dobro.« Pustiva to... Ah! V soboto zvečer, ko prejmete to pismo, bom igral v Radio-Lyrique v Parizu. Če bodo atmosferske prilike ugodne, me boste lahko slišali. Igral bom Dvořakov Concerto, točno ob desetih. Mislim bom na to, da me poslušate, in to mi bo zelo milo. Videl vas bom pred seboj... »Koliko je ura?«

— V Franciji je deset minut do desetih, sem odvrnil.

— Dobro, ravno še utegneva pripraviti aparat... Ali bi hoteli poslušati?

Aparat je bil eden izmed najbolj dovršenih, kar jih je dobiti na trgu. Samo, ki pogosto igra pred mikrofonom, ga je bil očetu poklonil.

Po nekaterih poskusih sem se uveril, da imam v aparatu pariško postajo Radio-Lyrique. Igrali so ravno Lisztovo rapsodijo za glasovir in orkester, ki sem jo bil prej videl na sporedu.

Gospod Tiska ni bil izmed tistih amaterjev, ki neprestano vrte gumba na aparatu v nezmisljenem upanju, da bodo tako bolje prestregli tajinstvene valove. Sédel je bil v naslanjač, pobesil glavo na naslonilo, zaklopil oči in z naslodo užival čudovito glasbo, ki je bila tako daleč, a hkratu tako blizu.

Zvočnik je razločno in jasno prinašal pijaništovo igro. Utmil sem vse luči razen ene in tako sva poslušala koncert v malone popolni temi, ki je tako ugodna za občutenje godbe.

Naposled so zvoki zamrli, začulo se je prasketanje in napovedovalec je oznanil, katero rapsodijo smo bili pravkar čuli, in napovedal, da bo zdaj sviral sloveči virtuoz Samo Tiska Dvořakov Concerto.

Začelo se je iznenada in mogočno; kar videl in slišal sem nervozne mojstrove prste, kako obdelujejo strune staroslavne guadaninija, enega izmed najzvočnejših instrumentov, kar nam jih je ostavil stari mojster. Strastni trepet strun je iz dalje tajinstveno napolnil prej tako pokojno sobo. Nič nisva govorila; niti ganila se nisva. Čutil sem, kako se stari Tiska utaplja v svoji muzikovi vznešenosti in v očetovskem po-

nosu; čar čudežne godbe v etru mu je bil še zmerom nov.

Concerto je prestal... In zdajci, glej, je brez prehoda in spremstva vztrepetal na slavnih goslih veličasten spev.

— Ah, je zamrmral stari Tiska. Haendlov »Largo«!

— Saj ni bil na sporedu! sem vzkliknil začuden. Toda Samo ve, da ga vi poslušate, in zato...

— Tiho! Tiho! Molčiva!

Umolknil sem in prisluhnil; o, da, to je bilo tisto nesnovno in vedro stebrovje... A vzlic vsemu navdušenju sli nisem mogel kaj, da se ne bi vprašal, zakaj je Samo Tiska zasviral očetu toli dragi »Largo«. Ali so ga spet prevzele neznane slutnje? Ali ga je spet premogel boleštni strah, ki je bil nocoj gotovo brez sleherne podlage?

Igral je tako dobro, tako nežno in občuteno, da ni moči povedati z besedami, Kako tudi? Potem bi bilo slovestvo enakovredno z glasbo, a vsakdo ve, da to ni res.

Ko je utihnila poslednja nota, sva trenutek obsedela nema in negibna. In pottlej sem napravil luč...

Tedaj šele sem razumel! Stari Tiska je sedel nepremično v naslanjaču in njegov obraz je bil mrtvaško bled; razumel sem, zakaj je Samo v Parizu igral »Largo«! Njegove slutnje žal niso bile prazne. Njegov ljubljeni oče je bil umrl zadet od kapi. Umrl je bil, poslušaje z vso dušo tri bogove, ki so mu peli v prostoru in času: Haendel, Guadinij in sin...

OLJE IZ TOBAKA

Dunajski profesor medicinske fakultete Forel je dal, hoteč dokazati svoje stališče napram škodljivcu alkoholu, posekati svoj vinograd in ga pretvoriti v njive. Praktičnejši Francozi pa rajši svoje vino, kar ga ne morejo izvoziti, porabljajo kot gonilo za stroje. Ako bi Amerika sedaj počela gonjo zoper duhan — prvi znaki takšne namere so že na vidiku — mislite li, da bo treba izrjaviti tobakično rastlino: Ne, ker so ponekod, n. pr. v Tirnovem na Bolgarskem, jeli stiskati olje iz njenega semena, ki je bilo dosihdob neuporabno. Ta začimba baje ni prav nič slabša od maslinovega olja.

Aleksander Humboldt

Pred 70. leti, dne 6. maja l. 1859., je umrl v Berlinu Aleksander pl. Humboldt, učenjak svetovnega slovesa, ki mu ni bilo enakega v 19. stoletju in o katerem trdi neki življenjepisec, da je

bil poslednji, po grškem učenjaku Aristotelu nemara največji polyhistor. Njegov duh je obvladoval vse znanstvene panoge in dosegel vrhunec sodobnega znanja. Če je lahko nemški narod ponosen na nekaj svojih genijev, tedaj je sigurno, da je Aleksander Humboldt med prvimi.

Ta velikan duha in volje se je rodil 14. septembra l. 1769. v Berlinu kot sin plemiške rodbine. Dasi je kmalu osirotel, je vendar imel s svojim bratom Karlom skrbno in temeljito vzgojo, ki je pospeševala razvoj njegovega — prav za prav njunega — genija. Zakaj tudi brata Karla moramo uvrstiti med ljudi, ki vzbujajo naše občudovanje po ogromni inteligenci in enciklopedičnem znanju. Karel Humboldt je dosegel pozneje visoko karijero: bil je poslanik, nekajkrat ministar, državni svetnik itd., največjo slavo pa si je zasigural kot originalen državoslovec, učen zgodovinar in mnogostranski jezikoslovec. Bratu Aleksandru je bilo dano, da prekosi dve leti starejšega, a 24 let prej umrlega Karla po znanstvenih uspehih in sve-

tovnem slovesu. Studiral je na raznih univerzah, debutiral znanstveno že zgodaj s spisom iz botanike, nadaljeval v geologiji in si uril duha z učenjem tujih jezikov, kar mu je pozneje sila koristilo na številnih znanstvenih potovanjih. Koncem 18. stoletja je postal višji rudarski ravnatelj; v tem času je objavil zajemljive znanstvene razprave iz kemije in fiziologije, izumil neuglasljivo rudarsko svetiljko in respiracijski stroj ter studiral v Jeni anatomijo, družec se z Goethejem in Schillerjem.

Ze zgodaj so ga mikala znanstvena raziskavanja manj znanih ali neznanih, geografsko in prirodopisno neraziskanih dežel. Lord Bristol ga je povabil l. 1798. na osemmesečno potovanje po zgornjem Egiptu; baš ko je nakupoval v Parizu znanstvene aparate, ki jih je hotel vzeti na pot, je prodril Napoleon Bonaparte v Egipt in ekspedicija se ni mogla vršiti. Nameraval je odpotovati z A. Bonplandem, poznejšim zvestim sodruđnikom in prijateljem, v severno Afriko, da preišče gorovje Atlas, vendar ni imel sreče na morju in se je moral izkrcati na španski obali. Tu se mladega učenjaka, ki je bil človek svetovljanskega duha in domač v vseh glavnih evropskih jezikih, sprejeli na moč presrečno in ga napatili k onemu cilju, ki mu je prinesel največji sloves. Dobil je namreč dovoljenje za potovanje po španski Južni Ameriki. Odpotoval je tja v maju l. 1799. In je 16. julija stopil v Cumaní (Venezuela) na ameriška tla. Nekaj časa je raziskaval Venezuelo, nato pa je krenil na jug proti Orinoku. S kanoi (majhnimi rečnimi čolni) sta dospela učenjaka daleč na jug, v dežele, ki so bile za znanost — zlasti še za prirodopisje — povsem deviški svet, dasi jih odlikuje sila zanimivo in svojevrstno živalstvo in rastlinstvo. V avgustu l. 1800. sta odpotovala Humboldt in Bonpland v Havanno, naslednje leto pa v Cartageno. Po reki Magdalena sta priplula do Honda in dosegla odtod Bogoto. Nato sta zavila v smeri proti Quito v Ecuadoru. Odtod je krenil Humboldt na Chimborazo in splezal v višino 5810 metrov; samo 400 metrov je bilo še do najvišjega vrha tega velikana med gorami. Tako se je mogel pogumni uče-

njak postaviti z dejstvom, da je dospel višje nego katerikoli dotedanji raziskovalec zemeljske skorje.

Otdod sta krenila z Bonplandom k peruanskim Cordiljeram in dospela pri Trujili na obrežje Tihega oceana. Leta 1803. je posvetil Humboldt proučevanju Mehike, naslednje leto je prebil dva meseca v Havanni, potem je odpotoval v Washington in dne 9. julija 1804. zapustil za vedno Ameriko. Za to dolgo popotovanje je potrošil okrog 40.000 dolarjev lastnega denarja — za takratne razmere tako visoka vsota, da jo je mogel žrtvovati samo bogat plemič. Sad, ki je obrodilo to popotovanje za znanost, je neizmerno žlahten in dragocen. Bivajoč izmenoma v Parizu, Rimu in Berlinu, je skrbno in z vso vnemo, pritegnivši k pomožnemu delu razne strokovnjake, obdeloval ogromno gradivo, ki ga je bil prinesel iz Južne Amerike. Izsledki tega večletnega truda so shranjeni v velikem spisu »Voyage aux regions équinoxiales du Nouveau Continent fait dans les années 1799 à 1804 par A. de Humboldt et A. Bonpland«. Velika izdaja obsega 20 folijev in 10 kvart. zvezkov. Vrh te je izšlo več manjših, specialnih izdaj; francoski izvirnik so kmalu prevedli Nemci. Stroški za izdajo tega mogočnega dela so bili ogromni. Samo ilustracije so stale 600.000 do 800.000 frankov. Nevezan popolni izvod se je prodajal po 9574 frankov. Izdaja takega monumentalnega dela je izčrpala Humboldtove finančne sile. Vse je žrtvoval znanosti, a z znanostjo je hotel koristiti vsemu človeštvu in poveličati njegovega duha.

Brez dvoma pa je, da so izsledki Humboldtovih raziskavanj oplodili vso geografsko in prirodopisno znanost 19. stoletja in da jih v glavnem tudi naš čas ni omajal. Kakor trdna skala kordiljerska stoje v zakladnici evropske znanosti in mi lahko z isto pravico občudujemo pogumnega raziskovalca in genialnega učenjaka, kakor so ga občudovali njegovi sodobniki.

Humboldt je tudi dalje marljivo raziskaval in pisal razprave, ki imajo dokumentarični značaj. Živel je v Parizu, izvzemši mesece, ko je spremljal pruskega kralja na njegovih popotovanjih. V maju l. 1827. se je preselil trajno v Berlin. Tu je imel v zimi 1827/28 na vsenčilišču in v »Singakademie« sloveča predavanja o fizični strukturi

sveta, ki so osnova njegovega klasičnega spisa »Kosmos«, prvega in največjega sumaričnega pregleda vseh dotedanjih izsledkov geografskih in prirodopisnih raziskavanj. V aprilu 1829. je na povabilo in stroške ruske vlade vodil znanstveno ekspedicijo v notranjo Azijo. Obiskal je Ural in ondodna rudišča zlata, nato pa je krenil v spremstvu dveh tovarišev preko Tobolska na Altaj in v kitajski Dzungarsk. Vračali so se preko Kaspiškega morja ter proučevali med potjo južni Ural in kirgiške stepe. V teku teh osem mesecev trajajoče ekspedicije je prevalil Humboldt 15.000 km. S pota je prinesel vse polno geografskih, astronomskih, fizikalnih, geoloških in botaničnih izsledkov. Rusom pa je poplačal izdatke s tem, da je odkril ležišče diamanta. Po njegovem potovanju so se izpremenili dotedanji pojmi o azijskem gorovju; ustanovitev meteoroloških in magnetskih postaj v vsej ruski državi od Balta do Tihega oceana pa je nadaljnja dobra posledica Humboldtovega popotovanja. Seveda je obdelal nabrani material v raznih znanstvenih razpravah, ki jih je pisal — kakor v prejšnjih časih — po večini v francščini, ceneč ta elegantni in prozni jezik z njegovim bogatim nazivoslovjem bolj nego materinščino. Poznejša leta je preživel v Berlinu, vendar je bil Pariz še vedno njegov najmočnejši magnet; tja je zahajal bodisi v znanstvene namene bodisi kot reprezentant v imenu pruskega kralja. V letih 1845/47 sta izšla I. in II. del že omenjenega dela »Kosmos«, I. 1850. in 1858. pa III. in IV. del. To je prav za prav njegovo poglavitno nemško pisano delo, večina večjih in pomembnejših spisov je izšla v francščini. Vpliv »Kosmosa« je bil velik; ob njem je zrastle več generacij nemških prirodoslovcev — bila je to biblija mladega, svobodomiselnega usmerjenega znanstvenega naraščaja.

Leta 1869. so se zaključila Humboldtova zemeljska popotovanja, a z njegovo smrtjo ni ugasnil sloves, ki se bo še dolge vekove oklepjal njegovega imena. Rekli smo že v uvodu, da je bil Aleksander Humboldt zadnji, ki je s svojim znanjem objemal vse znanstvene panoge, ne da bi razodeval površni diletantizem. Bil je genialen že po svojem rodu in vreden občudovanja po marljivosti in neuklonljivi volji. Na-

sproti idealističnemu pravcu v sodobni znanosti je Humboldt že v začetku uveljavil prepričevalno silo eksperimenta, s čimer se je hudo zameril prijatelju Schillerju, vendar je le-ta še živel toliko časa, da se je Humboldt zmagoslavno vrnil iz Južne Amerike.

Kako velik je Humboldtov sloves, pričuje to, da je bilo sedem krajev na zemlji, predvsem seveda na ameriškem

kontinentu, imenovanih z njegovim imenom. Aleksander Humboldt je po vsej pravici eden izmed predstaviteljev 19. stoletja in njegovih najvišjih in najplemenitejših stremljenj, mož, ki ima za miselni napredek evropskega človeštva nesmrtno zasluge.

Podatki v glavnem po »Ottovem slovníku naučnem«, Praha 1897.

Šola v Ameriki

Srečna ameriška mladina! Šole ji postavljajo samo za to, da bi ostala krepka in zdrava. Vsako leto ji dajejo polne tri mesece počitnic, v celoti pa 36 tednov pouka, na teden komaj pet dni. Sobota je prosta kakor nedelja. Pouk se prične zjutraj ob 9., popoldne pa je konec ob 15 $\frac{1}{2}$. Do dvanajstega leta nič domačih nalog. V šoli je ameriška deca res deca, ki izživlja v polnem obsegu svoja otroška leta, in vsi si prizadevajo, da je ne bi preveč skvarili z učenostjo, ki je potrebna za »življenje« — in ki jo v pravem življenju najprvo pomečeš med nerabno šaro.

In vendar se ta deca pri vsej prostosti nečesa nauči. Seveda je pedagogija prikrojena na starost učenčev. Pouk pri nas ni običajno nič drugega nego neka vrsta dresaže. Za malega Američana je pouk istoznačnica za rast. Otroku puste, da se tako rekoč sam razvije, brez ovir.

Oglejmo si takšnote povprečno ameriško osnovno šolo поблиže.

Od šestega do dvanajstega leta »predela« bodoči državljani velike republike vseh šest razredov — več mu jih ni treba. Od vsega začetka je v razredih uveden sistem koedukacije obeh spolov. Vzgojo vodijo skoraj izključno ženske moči. Ročna dela in igre zavzemajo v učnem načrtu obsežen prostor. Učenci in učenke se prosto vadijo na pisalnem stroju, v kuhinji, v gradbi in notranji opremi majhnih stavb. Na ta način korakata ročna izvežbanost in razvoj možganov roko v roki.

Načelo pouka: svoboda in mnogovrstnost

Zemljepis poučujejo n. pr. tako, da mali učenjaki sami doživljajo, kar mo-

rajo znati. Vzemimo Japonsko. V teku tednov si morajo nabrati o tej zemlji, o njenih prebivalcih, o njenih posebnostih malo da ne sami toliko podatkov, kolikor morejo. Svoje izsledke sporočajo drug drugemu. S svojim skupnim znanjem priredijo na koncu nekako razstavo. Kolikor gre se konstatirajo v Japonce in Japonke in skušajo svoje znanje oživitvoriti s tem, da delajo, jedo, spe, se igrajo po japonskem načinu.

Šolske ure skoraj da ne sličijo onemu, kar si mi predstavljamo pod tem imenom. Nič klopi, nič neudobnih pulrov, nič »priročnikov«, iz katerih se pri nas seznanjajo vsi z isto stvarjo in z istimi izrazi. Sedijo v prostih skupinah na premakljivih stolih in si izbirajo svoje štivo sami iz časnikov in revij. Kar vsak prebere, skuša podati z lastnimi besedami in vzgojiteljica ga pri tem samo podpira.

Toda kako je z disciplino, s tisto strahovito, vseobvladajočo disciplino, »ki mora biti« in ki jo pri nas že otrokom vtepano v glave iz pisanih reglamentov? Takšne discipline v svobodni Ameriki ne poznajo. Svojo lastno pa si vzdržujejo otroci sami, brez paznikov, brez denuncijantov iz lastnih vrst. Šola je republika zase in otroke naučijo smatrati jo za svojo last. Vsako delo je prostovoljno, otrok pa se uči že od prvega dne, kako je treba služiti skupnosti in dolžnostim. Nam, ki smo se učili pod varstvom diplomiranih feldveblav učenosti, se zdi nemogoče, da bi mogli te stvari vcepiti otroškimi srcem v Ameriki pa pojejo o tem drugačno pesem.

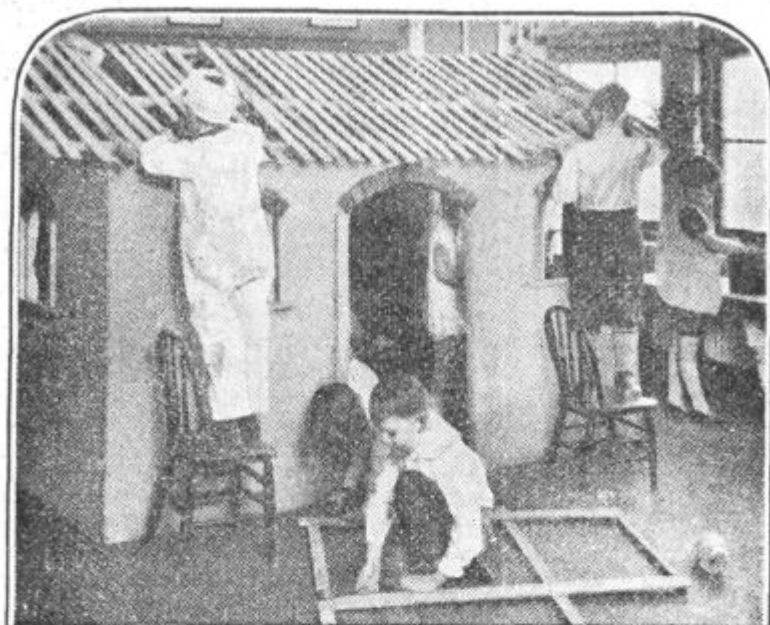
Višji študij

Po dovršenih šestih razredih osnovne šole vstopi otrok lahko v trirazredno

»junior highschool«, »mladinsko višjo šolo«, ki bi jo prispodobili nekako z našo nižjo srednjo šolo, in potem v »senior highschool« trirazredno višjo srednjo šolo. Tu prejme v svojem 18.

V vseh teh učnih stopnjah vlada isti princip svobodnosti, kakor smo ga opisali za osnovno šolo, samo da se pri kroji primerno višji zrelostni stopnji mladega človeka. In pouk je seveda

Šolska deca pri nazornem proučevanju gradnje hiš

letu nekako zrelostno spričevalo, ki se da primerjati s tisto birokratsko, zastarelo, mučno zadevo, kakor jo poznamo pod tem imenom pri nas,

brezplačen, brezpogojno brezplačen do zadnjega letnika višje srednje šole. Dovršiš to in imaš pravico vpisati se na eno izmed neštevilnih vseučiliških

Bralna ura — s časniki in revijami mesto dolgočasnih čitank

Šol ali, kakor jim v Ameriki pravijo, v kolegij. Vzgoja se ozira vseskozi na praktično stran življenja, tako za moške kakor za ženske. Moška mladina se uči celo kakor ženska vsakdanjih hišnih in gospodarskih del. Ženska mladina se s svoje strani seznanja z moškimi deli. Že v šoli se moška kakor ženska mladež navaja na spoznavanje prednosti storjenega dela pred zamudnim ročnim delom. V šolah imajo uvedene kuhinje, ponekod ogromne skupne kuhinje, drugod manjše osebne kuhinje. Te kakor one so vzorno opremljene.

Specialno vzgajanje

Šolska poslopja so po možnosti enonadstropna — za primer ognja, zgrajena v čistem zraku, sredi zelenja, v notranjosti sama čista, svetla in zračna, obdana z igrišči. To za povprečno mladež. Za abnormažno manj razvito deco skrbijo še posebe. V splošnem jo pustijo, da se kreče nemoteno med ostalo deco, vendar skrbijo za nje vzgojo, za nje pouk v posebnih prostorih s specializiranimi učnimi močmi. Fizično slabotni otroci so združeni v tako zvanih sanitarnih razredih in učiteljstvo pazi še skrbneje

na njihovo telesno zdravje. Takšni otroci smejo dalj časa spati in se gibati še prosteje v zraku in solncu. Sanatorij in šola obenem!

Končno ne smemo pozabiti na »razrede za amerikanizacijo«, ki jih ustanavljajo za mladoletne kakor odrasle priseljence in ki so namenjeni v prvi vrsti pouku angleščine.

Jasno, da bi ne bilo mogoče vzdrževati tega sijajno organiziranega šolskega sistema, ki velja v splošnem za vse države Unije, če ne bi bili »yankeeji«, ki se jim tako radi prezirljivo smejejo, pripravljeni žrtvovati za vzgojo svojega naraščaja absolutno in relativno več nego katerikoli drugo ljudstvo na zemlji, namreč v finančnem pogledu. Splošnost in posamezniki žrtvujejo šolski postavki vsote, o katerih nimamo pri nas niti pojma — kvečjemu, če bi jih primerjali s postavkami evropskih držav za vzdrževanje vojaških sistemov. A žrtvujejo, ker vedo, da se vsi ti izdatki poplačajo stotero z moralnim in fizičnim zdravjem novih generacij. Tako si polagoma ustvarjajo življenje, ki bo za nas še vedno pesem bodočnosti, ko ga bodo tam že v polni meri živeči.

Nordijske žene

Marija Hamsun

Mogla bi biti tudi Knuta Hamsuna — mladostna žena in mati štirih otrok pisatelja, ki bo letos poleti praznoval sedemdesetletnico svojega rojstva. Iz njenih knjig odséva prava podoba njene bistva: nič boriteljskega za ženske pravice ni v njej — kar bi bilo skoraj itak nemogoče ob strani Knuta Hamsuna — temveč duša preprostega, na notranje življenje usmerjenega človeka, ki ga ne vznemirjajo svet pretresajoči spori, ki pa se raduje nad lepoto v prirodi in v človeških srcih in se poglablja v brezmejno ljubeznivo v čuvstvovanje otroških duš.

»Langerudovi otroci.« s katerimi si je pridobila Marija Hamsun pisateljsko ime, so njeni lastni otroci — deca Knuta Hamsuna. »V tej knjigi sem res uporabila marsikatero potezo svojih otrok.« je odgovorila Marija Hamsun na moje vprašanje, »toda sem jih zelo idealizirala. Živim popolnoma za svojo

družino ter imam le malo časa za literarno delo. Tudi moj mož me ne vzpodbuja k pisanju — nasprotno, po njegovem mnenju bi morala bolje uporabiti svoj čas.«

Marija Hamsun je pisala povesti in pesmi že pred svojo poroko, toda njena dela niso nikdar izšla. Bila je gledališka igralka in bi bila morala baš igrati glavno vlogo v neki Hamsunovi drami, ko se je seznanila in poročila s pisateljem.

O sebi in svojih knjigah noče govoriti: »Mesto ročnega dela sem tu pa tam napisala kako knjigo... Zame ne obstoja nobeno žensko vprašanje. Nikdar nisem imela časa razmišljati o tem.«

Ana Malmgren

Prava nordijska žena, ki nerada govori tužcu o svojem notranjem življenju. S krepkim glasom govori o svojem sinu Finnu Malmgrenu — tragič-

ni žrtvi Nobilove nesrečne polarne ekspedicije. Svojega moža je izgubila pred mnogimi leti — vsa njena radost, njen ponos in njeno vse je bil sin. Trinridesetletni mož je žrtvoval življenje — za svoj poklic, za svoja tovariša, ki ju je hotel rešiti kljub zmrznjenim udom svojega telesa. Da bi jima ne bil v breme, je ostal sam, razdelil svoja oblačila in ju prosil, naj mu izkopljeta grob na ledeni plošči.

Ana Malmgren ve, da ne bo mogla nikoli obiskati groba svojega sina in da nikoli ne bo popolnoma odstranjena mistična tema, ki zakriva njegovo smrt. Navzlic vsemu odklanja težke obtožbe proti obema Italijanoma. »Poznam Zappija in Mariana,« mi je rekla, »in vem, da nista sposobna zagrešiti nobenega zločina. Umljivo mi je, zakaj ni moj sin tiste dni pisal dnevnika in razumel, da z zmrznjenimi udi ni mogel napisati poslovilnega pisma. Verujem, kar pripovedujeta njegova tovariša o njegovi smrti in nočem, da bi ne vzdržljive govorice onesrečile še dva druga, ki sta bila sama tako blizu smrti.«

Že takrat, v onih strašnih dneh, ko je dospela prva vest o nesreči, se je zavzela Ana Malmgren za tovariša na smrtni poti svojega sina. Nihče kdorkoli je obiskal osamljeno ženo v njeni leseni vili v Aappelvikenu, ni mogel spoznati, kaj se godi v njenem srcu. Toda v par dneh se je postarala in osivela.

Milna Sillanpää

Nisem je želel poznati samo zato, ker je edina finska žena na ministrskem stolu, temveč tudi zato, ker je njena življenska pot — od dekle do socialnega ministra — pač redek pojav v svetovni zgodovini.

»Olka hyvää — minister Sillanpää prosí, da vstopíte...«

Alli naj rečem gospodična minister — mi je šlo po glavi. Ekscelencia je vendar odpravljena. Nekoliko v zadregi sem si uravnal ovratnico — v občevanju z ženskimi, in povrh še neporočenimi ministri nimam še nobene izkušnje. Toda prijazen nasmeh madame Sillanpää me je takoj rešil zadrege. Ko sva se sporazumela v vprašanju glede občevalnega jezika za švedščino — jezik švedske manjšine na Finskem — so odpadle tudi težave glede naziva. V švedščini se namreč ne pravi gospod,

gospa ali gospodična minister, temveč samo minister. Seveda je treba vedno govoriti v tretji osebi. Naziv »vi« je v švedščini osovražen.

Močni udje in razorane poteze ministra pričajo o težkem telesnem delu in razodevajo, da Sillanpää ni bil položen ministrski portfelj že v zibelko. Iz visokega obraza gleda izpod osivelih las dvoje trdih oči, ki izdajajo neupogljivo voljo. Takoj se spozna, da ima Milna Sillanpää za seboj več desetletij javnega dela — bila je ena prvih žen, ki so bile izvoljene v parlament.

»O svojem življenju ne vem povedati mnogo,« je odgovorila na moje vprašanje. »Rodila sem se v Tavastlandu kot otrok uboge, s številno deco obdarjene gostaške družine. Že zgodaj sem si morala služiti svoj kruh. Z dvanajstimi leti sem delala v tovarni za pletenine. O šolskem pouku niti govora. Pozneje sem se naučila nekoliko brati in pisati. Otroci smo morali v tovarni često delati ponoči, čez dan pa so nas zato nekoliko poučevali. Z osemnajstimi leti sem prišla za dekle v Helsingfors, kjer sem opravljala to službo petnajst let. Potem so me izvolili za prednico društva služkinj, leto nato so me poslali v parlament, končno so me napravili za nadzornico naše strokovne organizacije. In sedaj spada jo v moj delokrog siromaki, otroci, alkoholno in druga socialna vprašanja.«

Po ostavki Tannerjeve vlade je zapustila tudi Milna Sillanpää svoje ministrstvo. Pridobila pa si je spoštovanje in priznanje tudi med vrstami političnih nasprotnikov.

Dr. Paul Grassmann — Stockholm

NAPOLEON PISEC

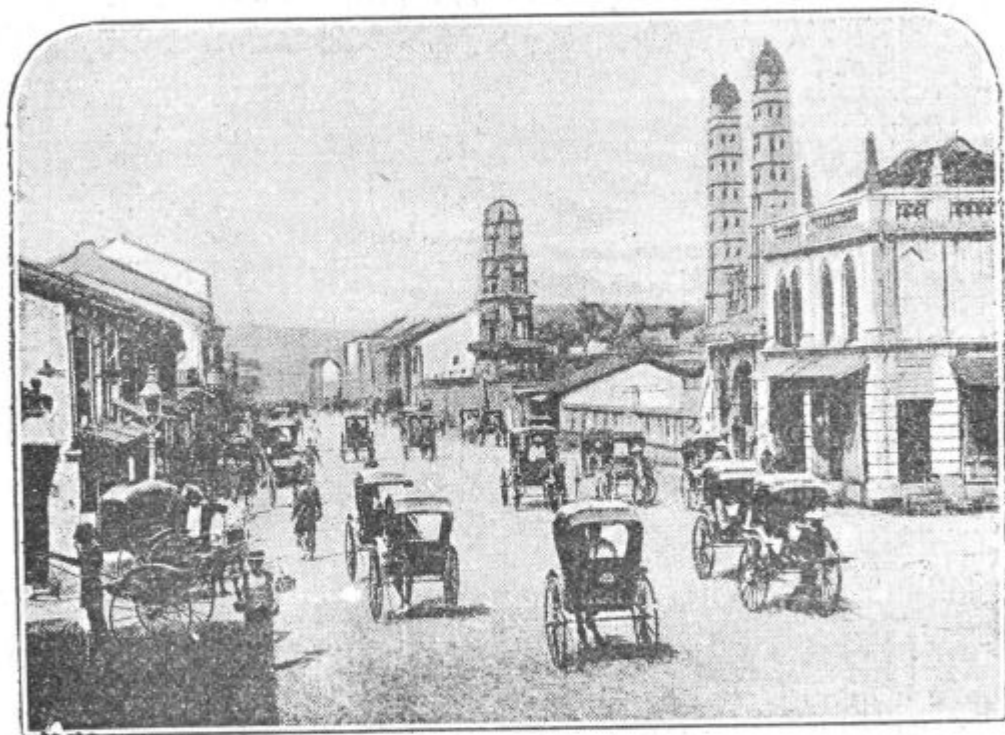
Nekega dne se knjigarju Daclinu v Besançonu pri kosilu javi mlad, mršav častnik temne polti in živih oči. »Oprostite, da vas vznemirjam obsorej, ali sem samo mimogrede v mestu in si nisem mogel izbirati ure.« Daclin mu ponudi sedež in čašo vina. Ko sta se po obedu pomenila in je posetnik odšel, je založnik razložil domačim: »Ta gospodič se zove Bonaparte. Predlagal mi je, da bi mu tiskal povest o Korsiki... Neznani človek... Kdo bi mi jamčil, da pridem na svoj račun? Poslal sem ga v božjem imenu.«

Ulrik Kollbrunner

Iz Singapura v Kanton

Pred južno konico polotoka Malaka leži krasno otočje, ki je docela vredno primere s Ceylonom. Imenuje se kakor njegovo glavno mesto in kakor reka, ki ga deli in čez katero drži sedem mostov: Singapur. Kraj, čigar luka je zaradi opasnih čeri in skal ladjam ob vstopu zelo nevarna, je bil dolgo časa gnezdo morskih razbojnikov. Angleži so ga zasedli l. 1819.

pravila. Gradilišče za Jadje, skladišča in trgovske hiše v Singapuru odgovarjajo vsemu temu. Tu čakajo na izvoz pridelki Malake, Sumatre in Bornea. Amerika in Evropa hranita tukaj ogromne zaloge. Singapur je štel l. 1911. nad četrt milijona prebivalcev, med njimi prevesno množino Kitajcev in Malajcev, manj pa Indijcev, Evrazijcev (mešanec). Armencev, Arabcev, židov in

Ena najživahnih ulic v Singapuru

Singapur leži 140 km od ekvatorja, na prostoru, ki je za svetovno gospodarstvo zelo pomemben. Glavna pomorska cesta iz Evrope v Vzhodno Azijo gre tod mimo. Angleži so napravili Singapur že zgodaj za svobodno luko in tako je postalo mesto izhodišče za ladjeplovstvo vobče. Lega sama ga je pa napravila tudi za pomorsko postajo premoaga. Ladje, ki vozijo mimo, se ne zalagajo samo z gorivom, ampak jim je tudi dana prilika, da izvrše tu potrebna po-

Sijancev. Evropcev je med njimi razmeroma malo. Tri četrt prebivalstva tvorijo moški.

Pred pristaniščem leži več otočičev s hišicami angleških oficirjev. Le tu in tam spominja majcena zelenica prebivalce na evropsko domovino. Na gričih otoka stoje hiše in vile bogatih Kitajcev. Mesto samo se deli v tri dele, v kitajsko, evropsko in malajsko četrt. Na keju ponujajo trgovci v nakup ne navadno oblikovane ribe in tropske sa-

deže. Botanični vrt zadivlja obiskovalca zlasti s svojimi palmami, na katerih rase kokosov oreh in sago, dalje muškati oreh, kavovec in kakaovec. Slo-

kitajski nosači čepe na bregu, nekateri med njimi uporabljajo večerjo ali zajtrk. Skoro vsak drži v roki posodo iz pločevine, v katero so mu nasuli v kuhinji

Ples domačih prebivalcev na Sumatri

vite so tudi banane, da ne omenjam lijan in čudovitih orhidej.

O polnoči se vrnemo na ladjo. Premog so že bili natovorili, tako da pre-spimo noč lahko v miru. Ponoči ob dveh odprem okence svoje kabine. Nagi

riža. Če je kateri delavec posebno lačen, gre lahko dvakrat h kotlu, vendar je med nosači malo takih požrešnežev. Kar jih je, so videti zelo skromni.

Medtem ko čepe nosači na tleh in se krepčajo, priropota na obalo velikanski

Ptičji ples» dveh mladih otočank s Sumatre

voz z ledom. Pogled na prenos ledu na ladjo je kaj prijeten — saj ima vsakdo zavest, da se čedalje bolj bližamo ravniku.

Izlet

Stopimo skozi botanični vrt v park singapurskega guvernerja! Opice prosijo hrane in jo dobe v podobi banan. Potem se zgoste pred nami plantaže gumija in kmalu smo v prestolnici bogatega domačega kneza, v Johori. Gumijeva drevesa so pravcati zaklad te dežele. Na oko sličijo mladim bukvam, le s to razliko, da poganjajo njih veje kmalu pri tleh. Vsaka rastlina ima polžasto narezan žleb, po katerem priteka v nastavljeno posodico dragoceni sok.

Naša pot je šla tudi mimo tvornic za gumi, kjer se gumi predeluje za prvo uporabo. Že oddaleč te opozarja na tvornice oster vzduh, ki draži nosnice. Cesta pa je ves čas prosta prahu, tla so vseskozi rdeča. Nekje na poti uzremo tudi kamenolom, kjer lomijo granit.

Naselbine, skozi katere potujemo, so kitajske. Kitajke imajo lase zvite v svitek. Nosijo pa dolge črne hlače in črne bluze. Vsa vozila so na dve kolesi. Vlečejo jih volji, ki so jim rogovji na konceh okovani.

Johore leži kakor kakšno odlično evropsko letovišče na lepem nabrežju kraj morja. Tik ob cesti stoji stara sultanova palača s krasnimi vrtovi. Zgradba napravlja vtis zanemarjenosti. Sedanji sultan, ki mu je 53 let, si je v daljavi nekaj kilometrov sezidal novo, razkošnejšo palačo. Na bližnjem griču stoji mošeja s štirimi minareti.

Kopaljšča na bregu so skrbno olepšana, prostor za kopalce pa je zamrežen. Dogajalo se je namreč, da so morske pošasti večkrat napadle kopajoče se občinstvo; zato so sedaj plitva mesta ogradili.

Dr. Haftner je nanizal v svoji knjigi »Pisma z Daljnega vzhoda« mnogo karakteristike teh krajev in je naravnost zavidljivo opisal mangifero. (Spada med anakardiaceje in je podobna naši slivi. Op. ur.) Že na svojih prejšnjih potovanjih sem spraševal po tem sadežu, vendar ga nisem nikoli dobil v Indiji (čeprav obstoja 27 vrst mangifere samo v Vzhodni Indiji. Op. ur.) Med Singapurom in Filipini pa sem imel priliko, da sadež pokusim. Velik je tako kakor

naša breskev, samo s to razliko, da moraš skorjo odstraniti, ker je trda in je sad sicer neužit. Meso pa je belo kot sneg, aroma nepopisno blag, v tropskih krajih blažilen kot balzam. Na žalost pa je sadež tako občutljiv, da ne prenese prevažanja v oddaljene kraje. Dobiš ga povsod v malajskih deželah; v Manili pa že zaman sprašuješ po njem. Tik pred prihodom v Manilo mi je steward predložil zadnje tri eksemplarje.

Pri vходу ladje v manilsko luko nas je pozdravil na levi ugasel ognjenik, daleč zunaj pa svetilnik, ki se dviga naravnost iz valov. Pred glavnim otokom leži še drugi otok in na njem stoje mogočne hiše ameriških oficirjev. Na desni so križarile tri ameriške vojne ladje. Iz daljave je odmevalo grmenje topov. Po naši sodbi so oddali nekaj streliv v utrdbah na obali. Nekateri so si celo predstavljali, da je ta »pozdrav« veljal nam. V naši bližini so se potapljali čolni in na obali nas je pričakovalo kakih 500 ljudi. Vse mogoče noše so bile med njimi in barv ni mogoče naštet. 35 potnikov se je izkrcalo.

Ko smo se poslovili od Manile, smo še nekaj časa videli filipinsko pogorje, ki je deloma zaraščeno z drevesi. V treh dneh vožnje smo dosegli Hongkong.

Sedel sem v avtomobil in se peljal po krasno speljani gorski cesti na Viktorijin vrh. Od tam je razgled daleč naokoli. Zvečer so zažarele planine v tisoč lučkah. Imel sem občutek, kakor bi gledal smreko s svečicami. Vsi bogatini, zlasti Kitajci in belokožci, imajo svoje vile na pobočju tega prekrasnega razgledišča.

Na ladji, ki me pelje iz Hongkonga v Kanton, sedi kapetan z oficirji za železnim oklepom, ki je podoben oklopnemu stolpu. V zadnjih letih se je namreč ponovno primerilo, da so napadli ladjo in njeno posadko kitajski gusarji, ki so se vkrcali kot potniki tretjega razreda ter so medpotoma razgalili svojo nprav. Zaradi tega so tudi potniki drugega in prvega razreda ločeni od potnikov v tretjem razredu po železni pregraji.

Kanton

Južna metropola Kitajske, drugo največje mesto v deželi, leži skoraj v vročem pasu. Vendar je treba tukaj raču-

nati z mogočnimi izpremembami v temperaturi. Zgodi se včasih, da greš lahko oblečen na izprehod, pa moraš poslati domov po obleko, da ne zmrzuješ na povratku. Tudi hidrografske razmere so zelo neugodne. Kadar dežuje, naravnost lije na zemljo in voda poplavlja pokrajino. Včasih pa nastopi tudi velikanska suša, da zemlja poka od vročine. Iz tega razloga se goje rože tukaj samo v loncih.

Revolucijske zmede so v tem kraju porušile mnogo pagod in templjev, da, razdejale so cele četrti in kar je pustila nedotaknjeno človeška roka, je pobral ogenj. Vzlic temu pa je v Kantonu še vse polno ulic in uličic, iz katerih ljudje nočejo izginiti. Nebroj ljudi živi v stavbah na koleh, kakih 120.000 jih životari v čolnih na vodi. V teh primitivnih pristreških žive ljudje pod eno streho z živino, perutnino, prašiči in psi. Matere privežejo deco kar na vrh k čolnu ali splavu in deci binglja od hrbta votla buča, ki služi detetu v primeru potrebe kot plavalni pas.

Inozemci morajo bivati samo na otoku Shameenu, ki ima podobo malega raja. Stavbe na njem so krasne, parki še lepši.

Ni je noči, da bi v Kantonu ne gorelo. Drugi dan po mojem prihodu je izbruhnil strahovit ogenj. Ognjegasci so dobri. Požar razglase prebivalstvu z udarci gonga, v katerega udarijo tolikokrat, kolikor je številka prizadetega okraja.

Kanton se je po zaslugi revolucije v zadnjih letih zelo razširil in izpremenil. Njegove ceste so široke in samo v zapuščenih ulicah vidiš še sledove stare Kitajske. Pri vsakem koraku pa se lahko preveriš o marljivosti prebivalstva. Tu brusijo slonovo kost, tam izdelujejo iz nje najlepše igrače. Spretni slikarji slikajo na rižev papir, drugi izgotavljajo pahljače, sandale in druge reči.

Za izlet nisem hotel najeti ne avtomobila ne kulija, da bi me peljal na dvo-kolesnem vozičku; sedel sem v nosilo, da si lažje ogledam znamenitosti Kantona. Pri vhodu v tempelj 500, malikov stojita dva stražnika za leseno ograjo. V notranjščini si lahko ogledaš pet sto figur iz ila, ki sedijo ob stenah. To so učenci Buddhé, ki sede že sto in stoletja na svojih mestih. Prevlečeni so z brončeno in zlato barvo, ki se je v teku časa odrgnila. Pripovedujejo celo,

da predstavlja ena teh figur slovitega Benečana Marca Pola, ki je prvi odkril Evropi zagonetno kraljestvo kitajske dežele. Cvetlična pagoda, ki ji pravijo Kitajci »nališpani stolp«, je devetnadstropno poslopje, ki se dviga na oktogonski podstavi 91 m visoko v zrak; sporočila velijo, da je bila stavba sezidana l. 505 pr. Kr. Na vogalih vsakega nadstropja vise zvonovi, ki se pri močnem vetru sami razmajejo in zvone.

Na Kitajskem postavljajo mrlične na oder v posebnih prostorih, ki so po tenkih stenah ločeni od ostalega stanovanja. Mrličev ne pokopljejo takoj, ampak navadno počakajo dneva, ki ga astrolog označi za primerne. Mrliči iz imovitih slojev morajo čakati na svoj pogreb včasih po več tednov. Astrolog zahteva od svojcev vedno nove izdatke in doplačila in šele potem, ko jih dodobra izmolze, ugane pravi dan.

Rakev z mrtvecem je črno lakirana in hermetično zaprta. Postavijo jo tako, da je ločena od vseh predmetov v sobici. V predsobi pa stoji vse tisto, kar so svojci poklonili pokojniku: na pot v večnost mu dajo cvetlice, sadje in riž, šestokrat tudi kadilo. Če je mrlič moški, mu izrežejo celo papirnate žene, ki jih obesijo po stenah poleg rekeln in pametnic, ki jih pokopljejo s pokojnikom. Osupnilo me je zlasti dejstvo, da mi ni pri nobenem mrliču in vobče nikjer v Kantonu udaril v nos smrad razpadajočega trupla.

Med največje znamenitosti Kantona so svoj čas prištevali vodno uro, ki je sestojala iz peterih orodij, nanizanih drugo nad drugim. Voda je kapala iz prvega v drugega, iz drugega v tretjega in tako dalje, dokler ni prišla na dno. Kadar je bila spodnja posoda polna, je minila ura. Ta čudovita ura je baje cela stoletja delovala brezhibno, potem so jo morali zaradi razširjenja ceste odstraniti. Prenesli so jo drugam, ampak zdi se, da kitajski inženjerji in rokodelci niso popolnoma razumeli naprave. Dasi voda še vedno kaplja iz zgornjih nadstropij v spodnja, je vendar čas po tej uri postal nezanesljiv.

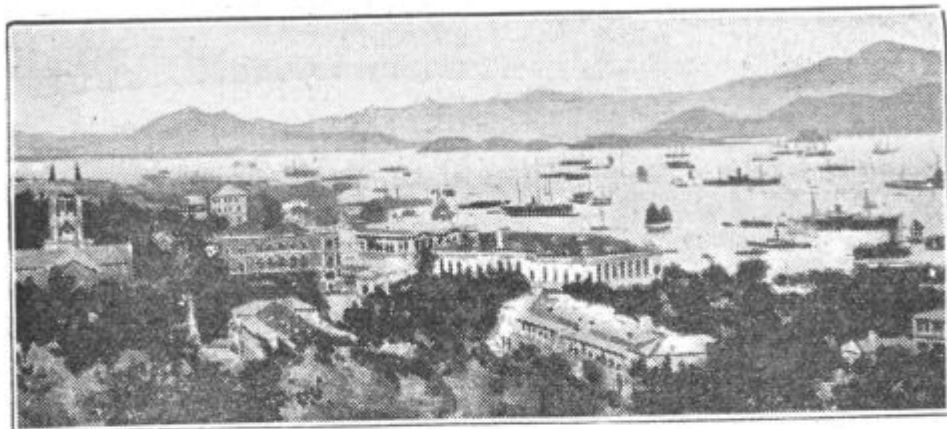
Obiska vreden je peteronadstropni stolp iz rdečega kamna. Postavili so ga za prvega cesarja iz dinastije Ming. S tega stolpa se odpira zadivljavač razgled po mestu. Če se ozreš navzdol, vidiš biserno reko, panoramo mesta, v daljavi pa griče in naselbine. Za me-

stnim ozidjem pa se dvigajo »planine belih oblakov«.

Kitajski rokodelci so neverjetno skromni. Žive od riža in ribe in le če imajo v izobilju sredstev, si privoščijo svinjsko meso in kuretino. Delavci in

mirno ogleda kar je na prodaj in izbere, kar mu godi. Beračev skoro ni videti.

Starši, zlasti očetje, zelo ljubijo svoje otroke. Mladina je dobro prehranjena. V nežni mladosti matere doje deco. Dojenčke nosijo na hrbtu, ampak tako,

Pristanišče v Hongkongu

trgovci so zelo hrupni, dasi jim ni mogoče očitati, da bi se prepirali brez vzroka. Tudi v gneči se ne zmerjajo med sabo, temveč se umikajo drug drugemu. Zaradi tega se malokdaj primeri nesreča.

Kitajski trgovci so vljudni in ne silijo v kupca. Celo v trgovskih hišah ne ponujajo blaga. Kdor vstopi, si lahko

da imajo pri tem obe roki prosti. Pomisliti velja, da morajo z rokama mnogokrat prenašati težka bremena. Snaga v stanovanjskih je zelo velika: Kitajci se često umivajo in so sploh čisti kolikor se le da pri njihovem velikem siromaštvu.

Vprašal sem po šoli, Pokazali so mi, kam naj grem. Vstopil sem, ne da bi

Pogled na Hankov

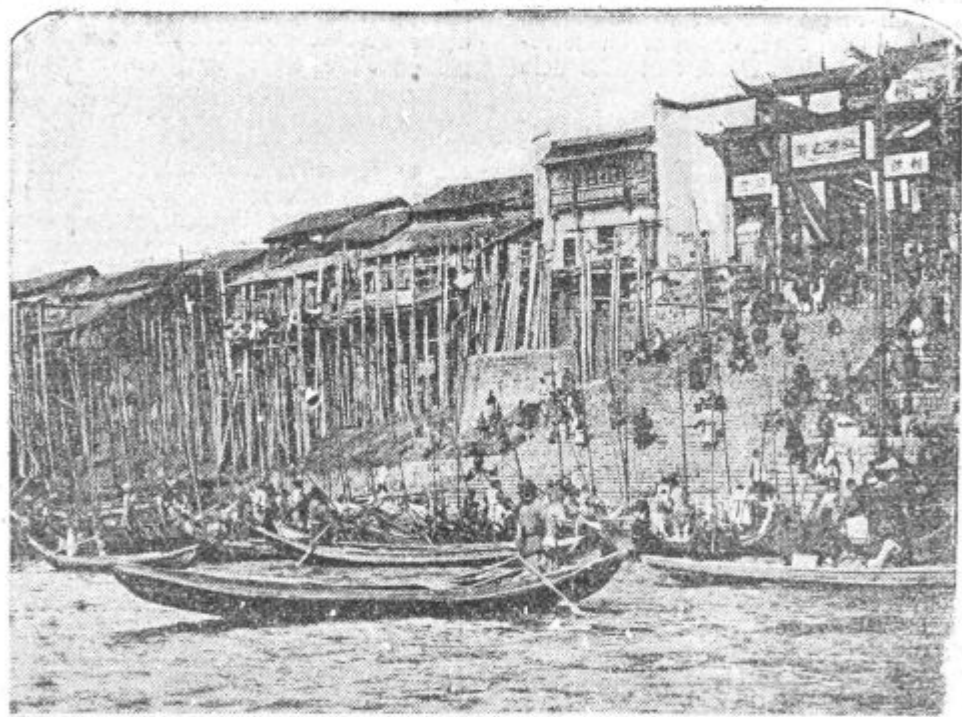

prosil posebej za dovoljenje. Učitelj ni bil mojega obiska posebno vesel, učenecv pa moja navzočnost ni motila. Citali so iz abecednikov, katerih strani se začno po našem pojmovanju na koncu knjige in se čitajo navpično, ne pa vodoravno, kakor pri nas. Na mojo prošnjo, da bi rad čul čitanje, je učitelj pozval učenca, naj prebere berilo. Storil je to s prijetnim, nekoliko pojočim glasom. Polagoma smo se celo sprijaznili in ko sem se poslavljaj, mi je učitelj stisnil roko.

Novo leto praznujejo Kitajci posebno slovesno z rožami, streljanjem, češnjevim cvetjem, umetalnimi ognji in tudi z nakupom ptičev v kletkah. Na dan novega leta gori na vsakem dvorišču velik ogenj. Na koncu vsake take prire-

ditve morata dogoreti dva motvoza, ki sta napeljana od konca do kraja dvorišnega prostora. Ta upepelitev ima svoj simboličen pomen in po kitajskem naziranju odganja zle duhove.

Na povratku proti Hongkongu sem se vozil podnevi, da bi videl razliko med nočno in dnevno vožnjo. Mikala pa me je tudi pokrajina. Videl sem, kako se na obeh straneh mesta vlečejo gorski grebeni. Na bregovih vode povsod stavbe na kolen in na njih kočje. Vhod v luko zapira nešteto otočičev, ki zahtevajo od ladje, ki se bliža luki, največjo previdnost. Zlasti ponoči je vožnja opasna. Reka pred mestom se čedalje bolj širi in se končno razlije v velikansko jezero, tako da ne vidiš s kopnine nikjer na drugi breg.

Kanton

Ali imajo pajki spomin?

Z ozirom na članek pod gornjim naslovom v 16. številki »Življenja in sveta« (knjiga V), si dovoljujem cenj. uredništvu navesti tale primer, ki bo čitatelje morda zanimal:

Pred par leti mi je srednje velik rjav pajek v kotu poleg kleti naredil neke polet-

né noči lepo štirikotno mrežo, v čije zgornjem desnem vogalu si je napravil gnezdo iz katerega je lahko gledal naravnost v spodnji levi kot pajčevine. Ko sem prišle istega dne popoldne iz službe, sem uje muho ter jo vrgel v spodnji desni kot mreže, ker je bilo tako zame najbolj pripravno. Ko pajek začuti, da se je mreža stresla, se takoj zaleti na sredo mreže. Tu

nov. Ah, kako so mikala ta kratka, čestito niti do kolen ne segajoča krila, ki so se pri vsakem koraku zdrgnila še višje gori in tako razkrivala vse, več, kot bi smela. Vsa ta rafinirana zapeljivost naj bi ne imela nekega posebnega namena? ... Bilo mu je, kakor bi gledal v kak kaleidoskop, ko je opazoval to živahno gibanje na cesti in ni se mogel načuditi krasoti, ki se je odgrinjala z vsakim hipom njegovim očem. Kako lepi obrazi! Kakor bi se bila nebesa izpraznila in poslala vse svoje angele na grešno zemljo! Ah, da, ti obrazi in ti čudoviti pogledi, tako nebeškomili in nedolžni in vendar tako — lažnivi! Zakaj, zakaj ni urejeno tako, da bi se vsaka nečista misel, vsaka nedovoljena želja že na obrazu brala in v očesu razodevala? ...

Lepe, mlade dame so švigale pod njegovim oknom sem in tja, njemu pa se je vsak hip zazdelo, da vidi svojo Zorko med njimi. Nekolikokrat je hotel že seči po klobuk in palico ter steči po stopnicah, da bi jo zasledoval, da bi stopil v pravem trenutku pred njo in ji zaklical: »Ali sem te zalotil?« Toda ko je natančneje pogledal obleko, premo-tril pokrivalo, presodil to in ono, se je uveril, da se je motil...

Globoko se je oddahnil vselej, kadar se je prepričal, da so ga bile prevarile oči. A potem se je takoj zopet domislil:

»Kdo pa mi jamči, da si ni nabavila za take izlete posebne obleke, posebnega klobuka? Ali sem mar že kdaj preiskal njene omare? In končno — ali mora iti baš tod mimo, ako hoče kam? Tako nespametna pač ne bo! ...

Naj si je še tako prizadeval, da bi se iznebil ljubosumnih misli, ni se mu posrečilo. In naposled ni kar nič več dvomil, da ga ni nikoli ljubila, da se mu je samo hlinila. O, kdo ve, kaj vse počne nja, kadar ima priliko za to! ...

Njegova maščevalnost je prikipela do vrhunca. O, da bi jo res zalotil! ...

Baš ob tistem času pa so se tudi njej snovale podobne misli. Kakor bi jima bil sam peklenšček, naslajajoč se ob njunih mukah, šepetal na uho, so se jima pojavljali vse mogoči prizori pred očmi. Njena domišljija ni bila nič manj živahna kot njegova in tudi nji se je zdaj zdaj zazdelo, da je on smuknil mimo vogla...

Nekoč ji je pravil, kako se drugi možje zabavajo po gostilnah z natakari-

mij in kako imajo nekateri celo ljubice. Na to se je spomnila zdaj in vročina jo je izpreletela. Ha, če bi pa on sam... Da, da, za kaj bi bil sicer pravil take stvari? Samo zavarovati se je hotel. Imena ji ni bil povedal nobenega, ker ga nemara niti vedel ni! Misli si je pač: če kdaj zve kaj takega o meni, se ji vsaj ne bo zdelo tako strašno! O ta njen Stožko je zmožen vsega, vsega! Kako bi mogel biti drugače tako hladen napram njej, kako bi mogel tako strpeti brez nje, ako bi ne imel drugje svoje zabave in utehe! ...

Vse mogoče ji je prihajalo na misel in pripisovala je malenkostim, ki so se ji videle včasih popočinoma brezpomembne, zdaj največjo važnost. Zdelo se ji je, kakor bi umela zdaj marsikaj, kar ji prej ni bilo jasno. Stvari, ki niso imele ničesar opravili druga z drugo, je spravljala v najtesnejšo vzročno zvezo in v njenih razgretih možganih so vstajale slike, spričo katerih ji je silila kri v glavo...

»Ah, da tega nisem že davno izprevidela! Goljufa me, goljufa! Druge so mu ljubše kot jaz, zato se obrega tako za vsako malenkost ob me, zato me tako mrzi! Kdo ve, kdo ve, kod hodj zdaj, pod pretvezo, da je v pisarni! Tudi o tem ji je že pripovedoval, kako malo se brigajo nekateri uradniki za uradne ure. — Tudi takrat ni nikogar imenoval, pač, ker je bil sam tisti! Kdo ve, kje tiči zdaj, kateri se klanja, kateri laska in dobrika!«

In tudi njej se je iznova obudila silna želja po osveti! O kako bi ga zasačila! Gorje, gorje mu! ...

Strašno, strašno sta sovražila drug drugega! ... Oba sta bila prepričana, da je sprava za vedno izključena, nemogoča! ...

Dr. VI. Travner

Čarovništvo in čarovniški procesi

(Nadaljevanje)

III. poglavje

Znanstvena utemeljitev čarovništva, cerkvena inkvizicija in prvi pravi čarovniški procesi (ok. 1230—1484)

1. Znanstvena ugotovitev čarovništva

Križarske vojne (1096 do 1270) so zelo razširile duševno obzorje tedanje Evrope. Pospeševale so razne znanosti, kakor zgodovino, zemljepisje, starinske slovjce, itd. Obenem pa so seznanile Evropo s čarovništvom in praznovestvom orientalskih narodov. Prav tako so se širile iz Španije z arabsko vedo vred tudi raznovrstne vraže in fantastične predstave Mavrov, posebno odkar so v Toledu študirali številni kristjani. Tako nastane v Evropi v tej dobi prava duševna zmešnjava, kjer se mešajo krščanske in orientalske predstave v znanosti in praznovestvu, ki si često nasprotujejo.

Zato so skušali že zgodnji skolastiki spraviti vse to znanje v sklad s krščanskimi resnicami in nauki. Ni čuda, da so se pri tem pečali tudi s čarovništvom, ki je bilo znano krščanski Evropi in mohamedanskemu orientu. Že *Janez Salisbury* (1120—1180), učenec slavnega Abälarda in poznejši škof v Chartresu se bavi v svoji obširni knjigi »Policraticus« (izšla 1156—1159) tudi s problemi čarovništva, četudi brez vsake kritike. Tudi pisatelj in maršal arabskega kraljestva, *Gervasius Tilbury*, omenja v svoji knjigi »Otia imperialia« (1214) hudobne duhove. Viljem Auvergne, poznejši škof v Parizu, imenovan tudi *Guilmus Parisiensis*, je napisal okoli leta 1230. knjigo »De Universo«, kjer razvija kot prvi krščanski pisatelj zelo obširno sistematičen nauk o demonih, nekako naravoslovje hudobnih duhov. Ta knjiga je uživala še v poznějšíh stoletjih velik ugled.

Vsi ti in še nekateri drugi manj pomembni pisatelji so popolnoma uverjeni, da žive v prirodi nešteti demoni, ki zapeljujejo z božjim privoljenjem človeški rod v zmote in skušnjave. Pri tem se poslužujejo demoni svojih privržencev, t. j. čarovnikov. Vendar si o bistvu in o znakih čarovništva še ni-

so popolnoma na jasnem. Ne izključujejo popolnoma možnosti, da more človek s pomočjo zlih duhov delati točo in nevihte, vendar niso o tem preverjeni. *Guilmus Parisiensis* dvomi tudi, da bi mogle ženske letati po zraku, češ da je to mogoče samo demonom. Temu naziranju pa nasprotuje *Gervasius Tilbury*, ki pravi, da je poznal sam ženske, ki so javno priznale, da so že letale po zraku. Ker se ugledni pisatelj tega ni mogel izmisliti sam, nam dokazuje njegovo poročilo, da je bila vera v nočne polete žensk že tedaj močno razširjena. V nasprotju z naukom cerkve ne izključujejo ti možje tudi možnosti, da se more spremeniti človek v volka (likantropija), v mačke ali v stare ženske.

Splošno razširjeno je bilo v tem času mnenje, da so Huni in prebivalci otoka Cipra potomci demonov. O tem so preverjeni tudi imenovani pisatelji in zagovarjajo zato možnost inkubov (incubus) t. j. občevanje (moškega) hudiča z žensko in sukubov (succubus) t. j. občevanje ženskih demonov z moškimi, kajti samo tako se more razlagati postanek Hunov in Cipranov. Vsi pisatelji pa uče, da se polasti hudobni duh človeka proti njegovi volji. Zato je nalog svetih mož, da oproste z božjo pomočjo obsedence iz oblasti hudobnega duha. Tako je n. pr. sv. Bernard († 1153) preporil hudiča iz neke akvitanke žene; sv. Makarij pa je rešil v Egiptu začarane ženske.

Posebno temeljito pa se bavi v tem času s hudičem menih cistercijskega samostana v Heisterbachu pri Bonnu *Cäsarius* († ok. 1245), ki je po naročilu svojega opata spisal ok. l. 1222. svoj »Dialogus miraculorum«. V številnih anekdotah, ki jih je zbral, nam opisuje nazorno razne hudičeve spletke. Enkrat se pokaže hudiču človeku kot žival (pes, mačka, opica itd.), drugič kot mož (zamorec, vitez itd.), tretjič zopet kot ženska. Njegov glavni namen je spolno občevanje bodisi kot incubus, bodisi kot succubus. Pri tem se obnaša kakor cestni pobalin, se pretepava, napravi razne nerodnosti itd.

Še bolj sistematično pa so razvili nauk o demonih (demonologijo) po-

znejši skolastiki. Povod, da so se bavili ti odlični možje znanosti s tem predmetom, je bila knjiga »Sententiarum libri IV«, ki jo je napisal okoli leta 1150, učeni pariški nadškof *Petrus Lombardus* († 1164). V tej knjigi, ki je bila v šolski rabi celih 500 let, razlaga pisec vso bogoslovno vedo tedanjega časa po skolastični metodi. Med drugim razpravlja tudi o zakonskem držku nezmožnosti izpolnjevati zakonske dolžnosti (*impedimentum impotentiae*) in pride do zaključka, da more konsumacija zakona onemogočiti tudi čarovništvo (*sortiariae in maleficiae*).

Ta predmet so obravnavali tudi njegovi nasledniki, predvsem dominikanec *Albertus Magnus* (»doctor universalis«), profesor v Parizu in v Koloniji, pozneje škof v Reznu († 1280), ki je slovel po svojem temeljitem, vsestranskem znanju, posebno v prirodoslovju, tako da so ga smatrali za čarovnika; njegov slavni učenec, tudi dominikanec *Tomaž Akvinski* (»doctor angelicus«), brez dvoma eden največjih učenjakov vseh časov († 1274); dominikanec *Petrus Tarantasia*, poznejši papež Inocenc V. († 1276); frančiškan, mistični modroslovec, profesor v Parizu in slednjič kardinal Ivan Fidanza, imenovan *Bonavetura* (»doctor seraphicus« † leta 1274.); *Janez Duns Scotus* (»doctor subtilis«), profesor v Oxfordu, v Parizu in Koloniji († 1308.) in še več drugih manj pomembnih piscev.

Vsi ti znanstveniki se bavijo v svojih delih z naukom o incubusih in succubusih in pridejo do usodepolnega zaključka, da je čarovništvo pogodba s hudobnim duhom in zaradi tega tudi odpad od prave vere. Po skoraj neverjetnih kombinacijah pridejo ti možje še do nadaljnjega zaključka, da nastanejo iz te spolne združitve ljudi in demonov otroci, ki se v poznejših nemških procesih imenujejo »Wechselbälge« in »Kielkröpfe«, lat. »campsores«. Gl. posebno S. Thomae Summa Theologica P I. Q. 51, a. 3 ad 6). Tudi ne zanikajo več možnosti, da se more spremeniti človek v žival, čeprav so ta nauk v svojih poslednjih konsekvencah dovršili šele njihovi nasledniki. Prav tako priznavajo možnost nočnega poleta zločestih žensk, razen Tomaža Akvinskega, ki to možnost še vedno zanika. Uverjeni pa so tudi, da morejo čarovniki s pomočjo hudobnega duha delati vreme, pri čemer se sklicujejo na knjigo Job v sv. pismu stare zaveze.

Tako tvorijo torej ti možje, ki jih moramo v vseh ostalih znanstvenih panogah zaradi njihove sijajne modroslovne nadarjenosti ter zaradi njihove ogromne in vsestranske izobrazbe še danes samo občudovati, nehoti in nevede usodepolno vez med dosedanjim čarovništvom in čarovništvom njihove neposredne prihodnosti. Ti nauki o demonih so bili seveda tem pogubnejši, ker so vsi ti možje zaradi svoje velike učenosti in zaradi svojega odličnega socialnega stališča veljali že tedaj za absolutne in nedotakljive avtoritete, posebno v bogoslovju, v tej — kakor so to vedo imenovali takrat — »kraljici vseh znanosti«. Seveda pa bi ti, zgolj teoretični nauki sami ne mogli nikdar povzročiti poznejše čarovniške blodnje, ker bi igralo to čarovništvo vlogo le v izjemnih primerih razdružitve zakona »ex maleficio«.

2. Cerkvena inkvizicija in nadaljnji razvoj pojma čarovništva.

Teoretične nauke skolastikov je uvedla v prakso in jih končno razvila cerkvena inkvizicija. Kakor vsaka urejena družba, ima seveda tudi cerkev pravico in dolžnost nadzirati, če in kako se izpolnjujejo njeni zakoni. Tedanje razmere in izredne potrebe pa so bile vzrok, da je cerkev na novo uvedla duhovna sodišča ali inkvizicijo, ki je obstojala že prej, namreč za časa Karla Velikega. Takrat je bil običaj, da je pooblastil kralj dva odposlanca (missi dominici), navadno škofa ali grofa, ki sta v določenem času prepotovala odrejena ozemlja, opazovala posvetne in cerkvene razmere ter o tem poročala kralju. To je bilo posebno potrebno pri pravkar podjarmljenih Saksoncih, ki so se še vedno držali stare vere in starih običajev. Cerkveni zbor v mestu Toulouse (l. 1229.) je določil slično, namreč, naj posebe izvoljen duhovnik in lajik preiskujeta vsako škofijo, krivoverce pa naj naznanita cerkveni in posvetni oblasti, da jih kaznujeta. Inkvizitorji so bili prvotno dominikanci, pozneje tudi frančiškani.

V tem času so se namreč pojavila tri sorodna, cerkvi in državi enako nevarna krivoverstva. Ok. l. 1170. je začel učiti *Petrus Valdis* (Pierre de Vaux), bogat trgovec iz Lyona, da je samo ubožstvo pravi duh krščanstva, da je sv. pismo edini vir vere, da ni praznikov, da sme vsak poljudno pridigovati in drugo. Koncem 11. stoletja pa se je po-

javila v Evropi, oplajajoč se na Mitrovo religijo, *sekte bogomilov*, ki uči, da vladata vseмир dva nasprotujoča si načela, Satan in Kristus, ki zametuje vse zakramente in cerkvene zapovedi in ki prepoveduje tudi ženitev in vsakršno znanstveno izobrazbo. Nauke Petra Valdusa in bogomilov so prevzeli in bistveno razširili na južnem Francoskem (v okolici mesta Albi ali Albigua) *Albižani*, ki so se sami imenovali »Čiste«. (Kathari; odtod »Ketzer«). Ti so tajili sv. Trojico, ustvarjenje, uveločenje Kristusovo, odrešenje, zakramente i. dr. ter zavrgli vsako cerkveno in posvetno oblast. Zato so tudi Albižani opustošali cerkve in samostane ter izvršili druge zločine.

✱

Umevno je, da sta cerkev in država skušali udušiti to nevarno gibanje, posebno, ker so francoski kralji tudi upali na ta način razširiti svojo politično moč. Pa tudi cerkev je bila takrat na vrhuncu svoje politične moči, ki ji jo je dal malo prej najodličnejši diplomat na stolu sv. Petra, papež *Inocenc III.* (1198—1216). Zato je tembolj umevno, da se je cerkev poleg duševnih sredstev (predvsem pridig sv. Dominika) posluževala v tem boju tudi posvetnih sredstev. Tako je prišlo v začetku 13. stoletja na južnem Francoskem do velikih verskih bojev, ki so trajali 20 let in ki spadajo med najljutejše v svetovni zgodovini in — kot posledica teh bojev — do strastnega preganjanja krivovercev. Najboljše sredstvo je bilo seveda očrnuti Albižane, da so v zvezi s samim hudičem, kateremu izkazujejo božjo čast. Taki in podobni očitki so se izkazali vedno kot učinkoviti. Zato so že paganski pisatelji (n. pr. *Celsus*, *Porphyrius* i. dr. očitali kristjanom ostudne orgije. Istotako so predbacivali pozneje pravoverni raznim sektam, kakor n. pr. gnostikom, montanistom, manihejcem in drugim, da so hlapci in oboževalci hudičev. Tako je nastala bajka, da prihaja na zborovanja teh krivovercev sam satan v podobi velikega mačka, ki ga časte njegovi privrženci po božje s tem, da mu poljublajo zadnjico (homagium ad posteriora). Te »satsanske sinagoge« se končajo pod hudičevim vodstvom z najostudnejšimi orgijami. V tem času zmaga popolnoma tudi naziranje, da so nočni poleti zločestih žensk nekaj prirodnega. Že leta 1239. »prizna« neka krivoverka pred sodniki, da je letela s pomočjo hudob-

nega duha iz Francije preko Alp v Milan.

Ker pa so učili skolastiki, da je čarovništvo odpad od prave vere in pogodba s hudičem, se pod vplivom cerkvene inkvizicije spojita oba doslej ločena pojma »krivoverstva« in »čarovništva« v en enoten (kolektiven) pojem *modernega čarovništva*. »Čarovnica« (nem. »Hexe« iz vis. nem. hegetisse okrajšano hecse — po Grimmu iz »hag« in »tesu« t. j. škodljivka polja — lat. »maleflica«; ital. »strega«; franc. »sorcière«) je torej odslej (ženska) oseba, ki se poslužuje hudobnega duha, da škoduje ljudem ali živalim in ki odpade obenem od prave (prvotno katoliške) cerkve s tem, da izkazuje hudiču božjo čast.*

Zato obravnavajo tudi poznejši juristi čarovništvo kot zločin razžaljenja božjega veličanstva (crimen laesae maiestatis divinae). Tako postanejo tudi satanski shodi in nočni poleti izraziti znaki novejšega čarovništva.

Nauki, ki so jih učili v teoriji skolastiki, in praksi pa inkvizitorji, so seveda nasprotovali dosedanjemu stališču cerkve. Za čarovništvo navdušeni bogoslovci in juristi tega in poznejšega časa pa so skušali z večkrat občudovanja vredno bistroumnostjo in razlago to nasprotje premostiti. Tako je n. pr. bogoslovec in jurist *Janez Turrecremata* (Toronemada) v svojem komentarju kanonskega prava iz l. 1451. razložil nasprotje med tedanjim naukom in med »canon episcopi« tako, da trdi »canon« samo, da je *boginja Artemida* (Diana) paganska bajka, da pa »canon« nočnih poletov zločestnih žensk niti ne omejuje, ker so ti poleti dokazani v sv. pisnu. Nasprotje je torej samo navidezno. Drugi bogoslovci in juristi so te nove nauke le še bolj utemeljevali in razširili. Tako ni skoraj čudno, če so bili koncem 15. stoletja tudi najbolj izobraženi uverjeni, da čarovništvo ni fiksna ideja, temveč resnica, ki se ne da ovreči.

Vzporedno s pojmom čarovništva se razvija tudi inkvizitorno (uradno) kazensko postopanje. S konstitucijo »Ad

*Da se pa je čarovništvo očitalo posebno ženskam, je umevno, ker so bili že prejšnji »čarovniki« — posebno zastrupljevalci — navadno in pretežno ženske in ker je bil hudič po splošnem pojmovanju moškega spola (incubus), tako da so prišle naravno pri nečistovanju s hudičem v prvi vrsti ženske v poštev.

ertirpanda« od 15. maja 1252 uvede papež *Inocenc IV.* (1243—1254), ki je bil sam eden najznamenitejših juristov svoje dobe, natezalnico za vse primere, kjer čarovnik noče priznati prostovoljno svojega zločina. Vsaka odrasla oseba je dolžna izdati krivoverce. Pripušča se kot prič celo izobčenci in krivoverci. Žena sme pričati zoper moža in nasprotno; prav tako otroci proti staršem, krivoverec proti krivovercu. Imena prič se zamolče. Zagovornik naj se ne trudi preveč, ker bi bil obtoženec še bolj sumljiv. V tem času se uvede

za čarovništvo smrt na grmadi. Kajti že 2. febr. 1242 določi cesar *Friderik II.* v Padovi, da se morajo čarovniki živi sežgati (ut vivi in conspectu hominum combur antur«), kar je imenovani papež (*Inocenc IV.*) z odločbo »Cum adversus haereticam pravitatem« z dne 31. okt. 1243 izrecno odobril. Smrtne kazni izvršujejo posvetne oblasti, »ker cerkev ne preliva krvi« (»ecclesia non sinit sanguinem«). Po kanoničnem pravu pa se smrtna kazen ne izvrši, če obžaluje obtoženec svoje dejanje.

P. B. Ch. de Foucauld

Zgodba iz afriške puščave

(Mardocheus Abi Serur)

Mardocheus Abi Serur, sin Izaije Abi Serura, po poreklu Mhamid-el-Rozian, se je rodil v južnem Maroku, v oazi Akka, nekako l. 1830. Ko je dopolnil 14 let, so ga poslali iz domače hiše v svet, da bi dovršil svoje bogoslovne studije. Učil se je v Marrakešu, v Mogadoru in Tangeru, odkoder je odrinil v Palestino. Ko je bil prebil skoraj leto dni v Sveti deželi in so ga povišali na rabina, se je obrnil v Alžir in bil nekaj mesecev duhoven v Philippeville. Potem se je spomnil svoje očetnjave, odjadral v Maroko in se vrnil v Akko. Ni dopolnil niti 25 let. Tedaj ga je jela moriti strastna želja, da bi nagloma obogatel.

Zastavil si je drzno nalogo. Prvi izmed svoje rase je skušal priti v Timbuktu. Njegovo bivanje v Sudanu in poskus, da bi se ondi trajno naselil, je ogražalo stotero nevarnosti. Bil pa je sila pogumen in neustrašen ter je vsemu junaško kljuboval. Njegova trgovina je izborno uspevala in z bogastvom vred je rastle tudi sigurnost in moč.

Kmalu je postal ta rabin najznamenitejši trgovec v Timbuktu. Deset in dvanajst let je trajala njegova sreča; po pustinji so nenehoma krožile njegove karavane, izmenjujoč maroške pridelke in izdelke s sudanskimi. Njegovo bogastvo so cenili na 200—300.000 frankov; ime mu je enako slovelo v Timbuktu in Mogadoru. Poznala so ga vsa saharska plemena. Vsako leto je preživel dva ali tri mesece v Maroku. Krog l. 1865. se je oženil. Že je hotel

pripeljati svojo ženo v Sudan in osloviti ondi židovsko občino, kar jame nenadoma toniti zvezda njegove sreče. Ko je bil prišel v mogadorski kraj, kjer se je vršilo ženitovanje, izve, da so razbojniki napadli več njegovih karavan. Nekaj dni pozneje so mu sporočili iz Timbukta došli muslimani, da je umrl njegov brat, ki je pomagal pri vodstvu podjetja in da je mestni poglavar zaplenil vse njegovo imetje, češ da je imel mnogo dolgov. Mardocheus je ostavil ženo v Akki in je brž krenil na pot v Sudan. Tu ga je čakalo mnogo neprijetnosti. Mestni poglavar ni hotel vrniti zaplenjenega premoženja; postal mu je odkrit sovražnik. Dolgo zadrževana mržnja tekmecev je na mah zavrgla vse ozire in se izpremenila v očitno hudobnost. Mardocheus je takoj občutil, da so mu v Timbuktu tla prevročja. Zbral je preostale drobtine svojega bogastva — kakih 40.000 frankov — in zapustil Sudan.

Nastopil je potr in zbit tisto pot v Maroko, ki jo je tolikokrat prehodil poln veselja in upanja. Neki Žid in črni sluga, zelo zanesljivi spremljevalce z imenom El-Mokhtar, sta sedla na kamele, vziene dirjanja in dolge poti ter so krenili na pot brez vsakršne prtljage. Mardocheus je zamenjal vse svoje imetje za zlati prah. Dve majhni vrečici sta vsebovali ves zaklad: eno je vzel sam Mardocheus, drugo pa je bil izročil tovarišu-židu. Tako se je ta neznanatna karavana odpravila na pot — ne malim nevarnostim naproti. Navadno so karavane, razdeljene v več sku-

pin, potovale 30 dni, toda Mardocheus je šel na pot brez tovara, zato je upal, da bo prevelil dolgo pot v 21 dneh. Že nekajkrat je tako prepotoval puščavo in vedno z uspehom. 18 prvih dni so prebili srečno; nikjer niso srečali človeka. El-Mokhtar jih je vodil po stranski stezi, daleč od glavne poti ter ju privedel k dvema vrelcema, ki ju je bil sam odkril. Mardocheus drugega sploh še ni poznal. Bila je to majhna mlaka, skrita med peščenimi griči in obdana s travnikom. Oba žida sta se razveselila tega tihega kotička in se pripravila, da bi tu počivala, zakaj preverjeni so bili, da imajo že vse nevarnosti za hrbtom. Samo tri dni še, pa bi bili v Akki. Nenadoma se je El-Mokhtar, ki si je ogledoval okolico tega močvirja, vrnil zelo vznemirjen in povedal, da je opazil na oni strani številne stopinje kamel. Po njih sodeč, jih je moralo biti več kot 24. Karavana je utegnila šele pred nekaj urami zapustiti ta prostor. S katere strani je prišla? Ali se bo zopet vrnila? To so bila vprašanja, ki je od njih zaviselo življenje. El-Mokhtar je krenil na svoji kameli po sledovih, da bi dognal pravec njihovega odhoda; Mardocheus ga je nepremično spremljal s pogledi, ko je izginjal med peščenimi zameti in se zopet pojavljal. Potlej se je jadrno pripravil za slučaj napada; imel je s seboj muslimansko obleko in steklenice z dišavami.

Kakor bi trenil, sta bila žida slečena; urno sta se vrgla v muslimska oblačila in zakopala zlati prah pod korenine bližnjega drevesa. »Ti se imenuješ Mulej Ali, jaz pa Mulej Ibrahim,« je rekel Mardocheus tovarišu, oba sva šerifa iz Tafilelta, ki sta na poti v Sahelo zaradi trgovine z dišavami. Ostalo je le vprašanje: ali bosta oropana? Mogoče da ju izda njun sluga in pove, odkod prihajata in kje je zlato. Bilo bi dobro, če bi ga usmrtila, toda nesrečnež je star komaj 20 let in Mardocheus ga je vzdrževal že izza otroških let. Po dolgem posvetovanju je zmagalo čustvo nad razumom: nista ga ubila. Zaman sta se ozirala naokrog, ali se že vrača El-Mokhtar. Naposled se je le pojavil na bližnjem hriščku in dajal s škricem svojega plašča znak, da nosi slabe vesti. Urno sta pohitela h kamelam, a je bilo že prepozno. Komaj se je Mardocheus oddaljil kakih sto metrov, že so se pokazali iz oblakov prahu obrisi številnih kamel, pred katerimi je jezdil vodja te tolpe. Videlo se je, kako so vse puške

naperjene proti bežečima trgovcema. El-Mokhtar se je prvi zvalil na tla, zadet od krogle. Trenutek nato ga je obkolilo kakih šestdeset Arabcev; ko pa niso našli pri njem nikakih dragocenosti, so molče prijeli oba žida, pregledali prtljago in ju jeli slačiti. Mardocheus je ogorčeno vpil, češ, kakšni neverniki so, da si drznejo napasti Muleja Ibrahima. Ko je bil brez hlač, suknje in srajce, je vpil: »Brezbožneži, ali si upate sleči hlače prerokovemu sinu?« Toda možje se niso zbalii njegovih pobožnih vzklikov in pretenj; slekli so mu tudi srajco in vso obleko do dobra preiskali in pretipali; našli niso, kaj pa da, ničesar. To jih je na moč raztogotilo in so vprašali žida, ki sta stala naga na travniku: »Odkod prihajata? Kdo sta?« — Ne čakajte odgovora, so vpili: »Sigurno nista brez vzroka tukaj.« »Imata blago!« »Da ne prihajata iz Sudana?« »Kam sta skrila zlato?« »Če ne izdata, kje je, gorje vama; ubijem vaju pri tej priči.«

Kričé so ju jeli tresti, suvati in jima pretiti z orožjem. Mardocheus je spoznal po narečju, da so to Arabci iz Sahela, pokrajine, ki je blizu njegovega rojstnega kraja. V trenutku je izpremenil svoj načrt in se začel smejati: »Ha, ha! Zakaj pa ne poveste, da ste iz Regibata? Tudi jaz sem iz tistega kraja. Bog naj kaznuje Muleja Ibrahima in Muleja Alija. Imenujeva se Mardocheus in Isak; sva žida iz Akke. Nikar ne mučite dvojice ubogih židov, vaših služabnikov! Kako naj imava zlato?! Prihajava iz Akke in sva na poti k vašim ljudem, da jim prodava dišave. Preglejte, najino prtljago.«

Te besede so v razbojniški tolpi povzročile zmedo; obličje obeh mož je svedočilo, da je bilo resnično, kar je povedal Mardocheus. Zdaj so znova preiskali prtljago. Mardocheus je izpremenil načrt zaradi tega, ker je slutil, da bi vzeli vse in ju še navsezadnje ubili od strahu pred zasledovanjem, če bi trdovratno trdil, da sta šerifa. Židom bodo nemara vse pobrali, toda življenje jima utegnejo pustiti, ker se jim bo treba bati posledic. Zato pa ne bo izdal, da imata zlato: to bi utegnilo povečati nevarnost.

Arabci so stikali vsepovsod, a našli niso nič sumljivega. Že se jim je zdelo, da vse potrjuje Mardochejevo izjavo. Pripravljali so se, da vzamejo kamele, slugo in prtljago ter prepuste oba žida usodi. Naga, brez hrane, brez vodje

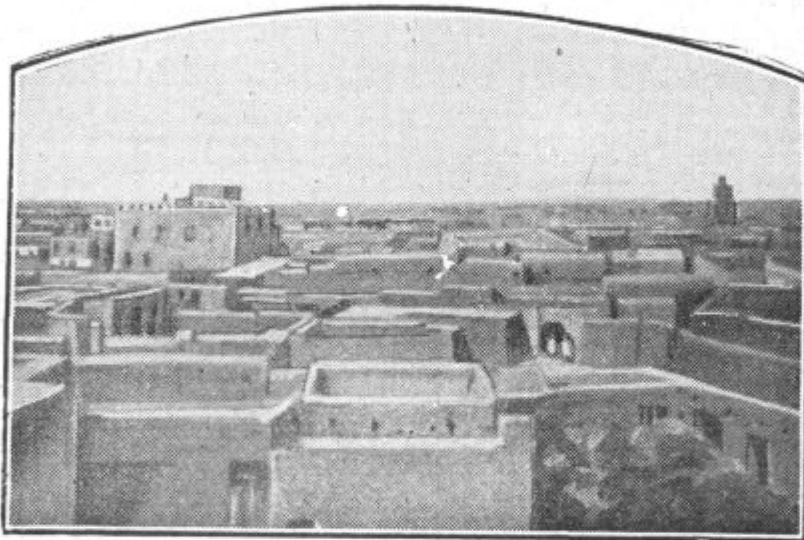

utegneta le z največjim naporom prispeti v Akko, če ne pogineta med potjo. Mardocheus je tarnal, jokal, prosil, naj mu puste vsaj eno kamelo in en sam meh vode, toda Arabci so ga okrutno zavrnil. Njegova prošnja pa je bila samo komedija; v resnici je bil zadovoljen, da si je rešil življenje in zlato; ker je dobro poznal teren, je bil uverjen, da mu ne bo težko priti v Akko, ko Arabci zopet izginejo.

Razbojniki so že pripravljali kamele in nekateri so krenili na pot. Nenadoma pa eden izmed njih, ki je popravljal orožje na kameli, zavpi-

prihajaš?« — »Iz Timbukta!« — »Ali imata tvoja gospoda kaj zlata?« — »Ne.« V tistem hipu je občutil ubogi zamorec, da mu tiči na grlu ostro rezilo meča in je drgetaje šepnil: »Ne vem, ali imata zlato, toda malo prej sta nekaj kopala pod drevesom. Glejte!« — Zaman sta se dala Mardocheus in njegov tovariš raniti in skoraj ubiti: njuna skrivnost je bila izdana. Mardocheus je bil uničen: po tem izdatnem ropu ga utegnejo še ubiti, da zabrišejo vse sledove.

Zaklad je bil kmalu izkopan. Kdo naj opiše veselje, ki se je lotilo Arab-

Pogled na Timbuktu

je na ves glas: »Ja! Vrnite se! Ja! Vrnite se! Sudanska slama. Žid je lagal. Iz Sudana prihaja!«

Dve minuti nato so že vsi obkolili Mardocheusa. »Zlato! Zlato!« so vpili soglasno. — »Prisegam pri svoji duši in na našega preroka Mojzesa, da ga nimam. O, gospoda moja, nimam ga, pa ga nimam!«

Položili so mu meč na grlo.

»Kje je?« — »Nimam ga!« Mož, ki je držal meč v roki, je malce pritisnil. Povedila se je kri. »Nimam ga,« je šepetal skoro mrtev od strahu. Vpraševanje se je začelo znova; komaj se je zavedal, kaj se godi z njim. — Zatem je prišel na vrsto drugi žid; iz njegove rane je tekla kri curkoma. Ostavili so ga v nezavesti in vprašali slugo, ki je težko ranjen ležal na tleh: »Odkod

ceva ob pogledu na tolikšno množno zlato! Zdaj so preložili odhod.

Urno so zaklali kamelo in niso mislili na nič drugega nego da s pojedino proslave tako izdaten rop. Oba žida sta prebila ves dan in vso naslednjo noč med Arabci in bila priča njihovega veseljačenja; nič nista mogla uginiti, kaj se bo zgodilo z njima. Naslednjega dne zjutraj so Arabci sklenili, da si bodo razdelili zlato. Bilo jih je 60, toda prišli so v zadrego, kako razdeliti to količino na šestdeset enakih delov. Zato so veleli Mardocheju, da jim on pravično razdeli svoje imetje. Dali so mu v roke majhno tehtnico, ki so jo bili iztaknili v njegovi prtljagi; v teku nadaljnjih dveh dni je moral natanko tehtati svoje zlato pred očmi razbojnikov in premišljevat, kako bi ga bil

razdelil na 60 enakih delov. Nesrečnež je nalašč zavladoval dokončno razdelitev, misleč, da ga bodo ubili, brž ko konča poverjeno mu nalogo. Sicer pa — ali mu ni pretela smrt od gladu, saj so ga Arabci okrutno izstradali?!

Večina razbojnikov je bila iz Regibata, a nekateri iz Oklad Deleima.

Naslednjega dne je slišal Mardocheus, da je neki mož omenil plemo Chquarna, kakor da bil sam njegov član. — Ali je med vami kakšen Chquarna?« je vprašal Mardocheus. »Da, petorica nas je... ta... in ta...« Čez nekaj trenutkov so se Arabci razšli k nekemu posvetovanju. Mardocheus je stopil z Chquarnom, s katerim je bil malo prej govoril, se mu vrge k nogam in prijel z roko rob njegovega oblačila, rekoč: »Zaklinjam vas pri Bogu in vaši časti. Bog mi je poslal zaščitnika v vaši osebi; ne zavržite me. Sem varovanec Chquarne, Mardocheus Abi Serur mi je ime in eden izmed vas je moj gospod. Obvarujte me, dokazite, da Chquarna res ščiti svoje klijente in da njena moč kaj zaleže.«

Njegova prošnja je ne nagala in Chquarna je tako postal protektor Mardochejev. Dejal je, da mu sicer ne more vrniti zlata, ker so mu ga vzeli prej nego je izvedel, da je on varovanec plemena Chquarna, vendar pa je vsaj zajamčil življenje obeh židov. Več ne more storiti, je dejal, ker je pri tolpi premalo Chquarnov. Tega dne zvečer se je delitev zlat končala in Arabci so se sestali k posvetovanju o tem, kaj storiti. Sklenili so, da pojdejo naprej po puščavi, o Mardocheju pa so nekateri mislili, da bi ga kazalo usmrtiti, toda petorica Chquarnov se je takoj odločno upla.

Nastalo je hudo prerekanje. Vodja tolpe, po rodu Regibi, se je odločil za smrt obeh židov; njegovi obsodbi so se pridružili tudi člani njegovega plemena. Chquarni so trdovratno branili svoja varovanca in niso hoteli popustiti. Ko so se ostali preverili, da je ta petorica voljna braniti židovska ujetnika na življenje in smrt, so se omehčali.

Mardocheju so napočili še trši dnevi. S tovarišem sta morala na pot z razbojniško karavano. Bežala sta naga poleg Chquarnakov, ki jih nista smela zapustiti niti za hip. Oba je že neznansko mučil glad, toda zaščitniki še sami niso imeli kdo ve kaj, zato varovancema ni ostal niti grizljaj boljše hrane. Ze-

lišča, nesnažne kosti, ki jih je sem in tja zalučal kak mohamedanec in malce čaja, to je bilo vse, s čimer sta se Mardocheus in tovariš nekako držala pokonci. Kako dolgo bo le trajal tak položaj?

Devetega dne so počivali pri studencu in Mardocheus je obupno prosil Chquarne, da ga spremijo v Akko. Odgovorili so mu, da bi prekršili pogodbo, če bi zapustili to četo; brez dvoma bi jih na begu napadli in nekatere ubili.

Mardocheus ni mogel ugovarjati — taka je bila resničnost. Kdaj bo pač rešen iz ujetništva? Ali bo sploh kdaj?

Nenadoma so se dvignili nad dolino oblaki prahu in se bližali kakor uragan. Nekateri Arabci so prestrašeno vstali, drugi niso imeli niti toliko časa, da bi si bili pripravili puške. Oblaki so bili že v neposredni bližini. Iz njih so vstajali obrisi jezdecev; ko se je tolpa ustavila in prah polegel, je bilo videti, da je prijezdilo na kamelah kakih 200 mož. Eden izmed njih je stopil k Regibatom; njegova bela kamela je pokleknila na zemljo, nakar je jezdec položil svojo nogo na glavo živali in nameril puško v glavo vodje Regibatov: — »Naj Bog uniči plemo Regibatov in Sidija Hameda al Regibija, njih gospodarja! Tlačili ste naše brate in hoteli ubiti naše varovance, toda zdaj ste v naši moči. Vi nimate sočutja, toda mi vas bomo že naučili spoštovati človeško besedo!«

Tako je govoril pogumni mož. Bil je vodja Chquarnov, znan po vsej Sahari zaradi svojega junaštva. Spoznali so ga po beli kameli, izvežbani boljše od najboljšega konja, ki je razumela in izvršila vsak gospodarjev ukaz. Mož, ki je sprejel Mardochea pod svojo zaščito, je bil poslal slugo na skrivaj domov, da bi tako obvaroval Chquarne in njuna varovanca pred maščevanjem zahrbtnih Regibatov.

Zdaj sta bila jettnika osvobojena. Chquarni niso zlorabili svoje premoči in so samo osvobodili svoje tovariše ter njih varovanca. Mardocheusa so bili poslali v Akko v spremstvu oboroženih jezdecev, da bi ga varovali. Naposled je ušel svoj dom. Vendar je malo manjkalo, pa bi nedaleč od zaželenega domačega kraja prišel ob življenje. Napadli so jih Berberi: vodja in večina jezdecev so v tem boju poginili. Sahara še zdaj pomni to nesrečno bitko,

Mardocheus se je tedaj vrnil v Akko, toda tu so ga čakale nove tegobe. Umrla sta mu oče in mati in zapustila precejšnje imetje, toda medtem so zanj ostale le še drobtine. Bratje so ga sprejeli sila hladno, saj so si bili največji del dedščine že razdelili, o njem pa so mislili, da se ne vrne več. Zdaj je Mardocheus sklenil, da zapusti kraj, kjer je doživel toliko bridkosti. Prodal je vse, kar je ostalo — naposled je stopil na grob svojih staršev, si nagrebel malo prsti, da jo ponese kot dragoceno relikvijo v svet in je odpotoval v Magador, da začne ondi novo življenje.

★

Za nameček tej zgodbi še nekaj besed o njenem avtorju, čigar življenje je bilo še zanimivejše od usode Mardocheusa Abi Serurja, ki nam jo je opisal. Charles de Foucauld je bil potomec starega francoskega plemstva in je postal častnik. Znan je bil kot mož, ki sila rad uživa življenske slasti, dasi je sicer slovel kot prizanesljiv in mil oficir. Ko je bil njegov polk premeščen v Afriko, je mladega Francoza silno zamikal tajinstveni Orient in je na moč želel, da se seznanj z njim temeljiteje in globočje. Vojaška uprava pa mu ni dala zaprosenega dovoljenja za ekspedicijo na afriški jug, zato je izstopil iz vojske in se naselil v Alžiru, pripravljajoč se za potovanje v Maroko. Kot 24 letni mož je krenil na pot z židom Mardochejem, sam oblečen v židovsko oblačilo. V Maroku se je moral boriti z nešteti težkočami; tudi Mardocheusa se je bil počasi nave-

ličal. Izsledke svojih raziskavanj je strnil v spisu »Raziskavanja o Maroku«, Nenadoma pa je nastala v njegovem življenju korenita izprememba.

Vrnil se je v domovino in stopil k opatu trapistovskega samostana v Notre-Dame de Neiges. Tu je živel nekaj časa neznan in skromen kot brat Alberik-Maria. Svoje tovariše menihe je presenečal po trdem spokorniškem življenju in izredni gorečnosti. A tudi tu ni bil zadovoljen: odšel je v majhen sirski samostan Staqueli. Nestanovitna natura ga je vrgla iz Sirije v Rim, kjer se je hotel posvetiti bogoslovskim študijam. Iz večnega mesta je odpotoval v Nazaret in potem v Jeruzalem. V vsakem teh mest je živel nekaj časa v popolni revščini ter pomagal bližnjim z dobrimi deli. Naveličan vsega se je vrnil v Pariz, kjer je bil posvečen v duhovnika. Še je živel nekaj časa pri trapistih in se vadil v samozatajevanju, nato pa se je stalno preselil v ljubljeno Afriko. Naselil se je kot puščavnik pri Beni-Abbes in je živel pravo svetniško življenje, znan in čislán daleč naokrog kot oče Charles. Vsi so ga imeli radi: domačini, vojaki, popotniki. Dnevi so minevali v trdem delu in spokornem premišljevanju. V dnevniku (pač mo'erni novotariji puščavnika in svetnika) in v pismih je izražal hrepenenje po mučeništvu. Ta želja se mu je izpolnila. V času svetovne vojne je padel kot žrtev vojnega divjanja. Toda njegovo ime v francoski Afriki ni in ne bo pozabljeno. Življenje avtorja zgornje črtice je eden najzanimivejših romanov, kar jih je kdaj doživel kak človek.

(Iz »Širym světem«)

Življenje na planetu Marsu v luči najnovejših raziskavanj

Naziranja astronomov o planetu Marsu si še vedno v marsičem nasprotujejo. O njem je težko reči kaj dokončnega; vse teorije se opirajo samo na opazovanja in merjenja, ki pa so na tako ogromno daljavo zelo nezanesljiva. Zaradi tega grede tudi sklepi, ki se delajo na tej osnovi, precej različna pota. Zlasti je sporno vprašanje Marsovih kanalov, potem temnih lis na planetu, ki izpreminjajo barvo in

vprašanje temperature ter ozračja našega soseda.

Da izpopolnimo razpravo o umiranju Marsa v zadnji številki »Življenja in sveta«, naj v naslednjem navedemo nekaj najnovejših dognanj in naziranj astronomov: Menzela, Adamsa, Johna in Antoniadija.

Vsako leto nam prinese kako novo odkritje o Marsu. V zadnjih letih so se zvezdoznanci dokončno prepričali,

da tistih velikanskih kanalov na Marsu v resnici ni in jih nikoli ni bilo, da so bili žal samo iluzija naših nepopolnih optičnih in drugih merilnih instrumentov.

Letos objavljajo astronomi: Menzel, Adams in John nekatere zelo zanimive podatke o podnebjju na Marsu. Gre v prvi vrsti za pritisk in gostoto ozračja nad ogromnimi planjavami, ki se v teleskopih vidijo kot velikanske svetle lise na planetu. Zračni pritisk je na Marsu silno nizek. Zrak je tako redek, kakor nikjer na naši zemlji. Šele če bi se dvignili 18.000 m nad zemljo, torej skoro dvakrat tako visoko, kakor se vzpenja najvišja gora na svetu, bi prišli v tako redek zrak, kakor je na Marsu pri tleh. Na drugi strani pa so astronomi, uporabljajoč najnovejše spektroskopične metode, ki temelje na različni hitrosti, s katero se vrtila naša Zemlja in Mars, nesporno ugotovili, da se v Marsovi atmosferi nahajata kisik in vodna para.

To odkritje je zelo dragoceno, zakaj šele sedaj lahko utemeljeno trdimo, da je življenje na Marsu vobče mogoče, da utegne biti gori rastlinstvo in nemara celo živalstvo — vsaj na nekaterih delih planeta. V atmosferi nad visokimi planetami je na Marsu komaj dve tretjini one množine kisika, ki se nahaja v ozračju nad najvišjimi gorami na Zemlji. Vodne pare je v Marsovi atmosferi še manj, zlasti nad visokimi planetami, ki jih pokrivajo puščave. Izračunali so, da je tam v ozračju komaj 3 stotinke tiste količine vodne pare, ki je navadna v ozračju naših gora.

Astronom Antoniadis je opazoval in trdi, da senčnate pege na planetu nenehoma in točno po letnih časih izpreminjajo barvo, menjaje jo od rdečkasto rjave v zelenkasto modro. Silno zanimivo bi bilo dognati, kako je sestavljen zrak nad temi senčnatimi, brzkone nižinskimi pokrajinami, kjer se je — kakor sodijo — ohranilo rastlinstvo. Raziskovane metode, ki jih je moči uporabljati v ta namen, pa so danes žal še premalo zanesljive. S teleskopi lahko razločimo na planetu zelo razsežne pasove, ki so temnejše barve, kakor se vidijo visoke planote; sredi njih so sem pa tja okrogle lijakaste vdrtine, ki so prav temne barve. Ti pasovi so zelo prostrani, tako kakor vsa Evropa in baš na njih se opaža tisto sezonsko izpreminjanje barv, ki (po mnenju Antoniadisa) brez dvoma izvira od pre-

cej bujnega rastlinstva na njih. Gorati svet, ki obdaja te pokrajine, prehaja v strmo odsekanih skalnatih pobočjih v visoke planote, ki niso tako izrazite barvenosti. Skozi teleskope s medlo razloči samo meja med planotami in nižinami, ker tekom dneva po bočja izpreminjajo svetlost, kakor jih pač obsevajo solčni žarki.

Bele lise na obeh polih planeta, ki se tudi izpreminjajo z letnimi časi, niso nič drugega, kakor tajanje in zopetno nastajanje slane, snega in ledu. O tem danes ne more biti več nobenega dvoma, ko z gotovostjo vemo, da se na Marsu nahaja voda. Bele megle, ki se z različnimi brzinami premikajo po planetu, so oblaki, ki plavajo v ozračju. Rumenkaste megle, ki včasih pokrivajo velike dele planeta in ki se skoznje vidi vse zabrisano, kakor skozi gosti pajčolan, izvirajo najbrže od drobnega peska oranžno rumene barve, ki se dviga v višave pod pišem silnih neviht, ki pometajo po neizmernih puščavah visokih planot.

Presenetljive sorodnosti in podobnosti med Marsom in našo Zemljo, nas mikajo k zelo zanimivemu ugibanju: kako utegne izgledati življenje na Marsu:

Temnobarvne nižinske pokrajine so najbrže kontinenti, poraščeni z gozdovi in vsakovrstnim drugim rastlinstvom, ki za nastanek, kakor tudi za nadaljnji razvoj in uspevanje nujno potrebuje v prvi vrsti vode, ki ne sme biti pregloboko pod talmi, potem pa vlage v atmosferi, kisika in ogljikove kisline v zraku ter zmerne temperature.

Po dosedanjih dognanjih utegne biti zračni pritisk v nižinskih pokrajinah, ki leže morda več tisoč metrov niže od visokih planot, morda vendarle precej večji, kakor na planetah in tudi odstotek kisika in vodne pare utegne biti znatno večji. Najnovejša bolometrična merjenja, ki so jih napravili na povečanih fotografijah planeta Marsa, se pokazala, da doseže toplota v teh pokrajinah temnejše barve podnevi 1° stopinj C in da tudi ponoči nikoli ne pade prenizko. Seveda pa se toplota izdatno izpreminja z letnimi časi. Na visokih planetah je menjavanje temperature neprimerno bolj izrazito. Tam utegne doseči temperatura podnevi in na solcu 7 ali 8 stopinj C, a ponoči pade lahko na 60 stopinj pod ničlo, ali pa še nižje. Na visokih planetah, ki so

pa popolnoma kamenite in peščene, in ki v ozračju nad njimi sploh ni nobene vlage, je vsakršno organsko življenje seveda popolnoma nemogoče.

Ča vzamemo za podlago ta najnovejša dognanja, tedaj o življenju na Marsu lahko domnevamo naslednje: Rastlinstvo se omejuje na nižinske pokrajine, ki so značilne po svoji temni in izpreminjajoči se barvi. Tam je najbrže zadosti vode, vodne pare, pravilno sestavljenega zraka in vlada zmerna temperatura. Po različnih podobnostih med Marsom in Zemljo se nam vsiljuje domneva, da utegne biti s precej visoko razvitim rastlinstvom, ki se zdi, da skoro mora biti na omenjenih Mar-

sovih pokrajinah, združeno tudi kolikor toliko razvito živalstvo. Končno sodbo o tem moramo seveda prepustiti bodočnosti, ki bo razpolagala s preciznejšimi raziskovalnimi metodami.

Tako kakor stoje stvari danes, — to kar danes vemo o Marsu ni še zadosti, da bi naše dedukcije tirali še naprej, recimo tako daleč, da bi začeli z gotovostjo trditi, da bivajo na Marsu tudi inteligentna in razumna bitja, podobna nam zemljanom.

Nemara bomo morali še zelo dolgo čakati nespornih dokazov, ki bodo definitivno potrdili ali pa ovrgli to delikatno znanstveno domnevo.

.....
Ioë Ralt

Newyorški vodovod

Newyork — sedemmilijonski Newyork, delo gigantskih rok? Ne! — Delo človeškega duha, inženjerske smelosti in ameriške podjetnosti. Newyork je ogromen, ogromno in velikopotezno je vse, kar je v njem, za malenkostno v njem ni prostora. Manhattan, srce Newyorka, s svojimi železobetonskimi kamjoni: Broadwayem in drugimi, in s hrumečim prometom, ki drvi v njih dnu, vzbuja nehote začudenje in občudovanje. Impozantni mostovi se drzno vzpenjajo na eni strani Manhattana čez Hudson River, na drugi strani čez East River. Ogromna pristanišča, v katerih mrgoli nebrojna množica ladij in ladjic, sprejemajo in odpošiljajo vsak dan največje parnike sveta. Slni in razkošni vlaki brze na vse strani in prihajajo od vseh strani. V Newyorku so nakupičena tehnična čudesa, ki po svoji kolosalnosti in velikopoteznosti zadivijo ne-le strokovnjaka, temveč tudi lajka. Na vsak korak jih človek srečuje in — občuduje.

Pred nedavnim časom je Newyork zopet dovršil eno svojih kolosalnih del, ki nima primere drugje na svetu, namreč svoj novi vodovod. Jasno je, da je naloga, preskrbeti sedem milijonov z dobro vodo zelo težka. Toda Newyork jo je rešil z ameriško grandioznostjo in ustvaril delo, ki je seveda tudi — »največje na svetu«. In to v resnici, saj se po novem vodovodu more dnevno dovesti mestu nič manj kot 2000 milijonov litrov vode.

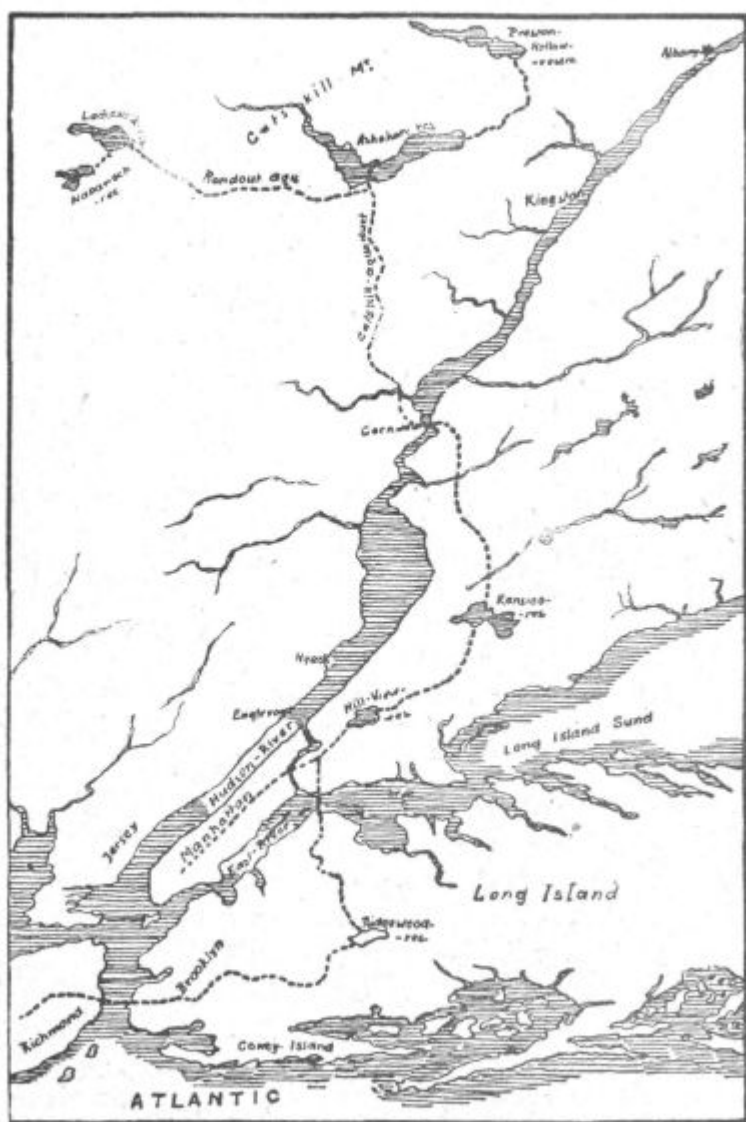
Spričo brzega naraščanja Newyorka so se v pričetku tekočega stoletja dotedanje vodovodne naprave pokazale nezadostne in treba se je bilo ozreti za novimi viri vode, ki bi se mogla dovesti mestu. Našli so jih v okoli 200 kilometrov oddaljenem pogorju Catskill, kjer so se nahajale velike množine izvrstne vode in ugoden teren za zgradbo velikih dolinskih zapor v svrhu akumulacije. V splošnem obstojata dva načina pridobivanja vode za vodovodne naprave ali črpanje talne vode, kot na primer v Ljubljani; ali odvajanje nadtalne vode iz rek, naravnih ali umetnih jezer, ki nastanejo po zgraditvi velikih dolinskih zapor. Slednji način, ki je v ekonomskem pogledu vsekakor boljši, je uporabljen pri newyorškem vodovodu.

Zajemalne naprave v pogorju Catskill se dele v tri dele: glavni rezervoar pri Olive Bridge v dolini Esopus tvori dolinska zapora Ashokan z 66 m visokim jezom, ki zadržuje celih 500 milijonov kubičnih metrov vode. Drugi rezervoar je Preston-Hollow v kotlini Ahocharie, ki je zgrajen s pomočjo dolinske zapore Gilboa in vsebuje 90 milijonov kubičnih metrov vode. Ta rezervoar je bil zgrajen že po svetovni vojni. Obe jezeri sta zvezani po 30 km dolgem rovu Shandaken, ki gre skozi greben, ki se vleče med obema kotlinama. Tretji del pa tvorita rezervoarja Lackawock in Napanock, z odvodnim kanalom Rondout, ki pa momenta-

no še ni priključen na glavni aquedukt, ker normalno zadostujeta oba prva rezervoarja za napajanje mesta. Največje Ashokansko jezero je še s prečnim jezum razdeljeno v dva dela, da bi v primeru, ako se glavni jezo poruši, ne odtekla vsa vodna množina in bi bilo mesto mahona brez vode.

poškodbe. Neposredno pred Newyorkom pa leži še rezervoar Hill-View, ki regulira dotok v mesto natančno po konsumu in dovoljuje v primeru katastrofalnega požara dotok zadostnih vodnih množin.

Najbolj interesanten del celotne naprave je brez dvoma napeljava iz

Raz Catskillsko gorovje teče voda skozji gigantske cevovode in pod Hudsonom v Kensico-rezervoar. Slednji je projektiran kot nekako skladišče, ki vsebuje za določen čas zadostne vodne množine, če bi v Ashokanu ali cevovodu nastopile kake motnje oziroma

Ashokanskega jezera do Newyorka — Catskillski aquedukt. Sicer so tudi v Evropi pri nekaterih velikih vodosilnih napravah, n. pr. Walchensee Kraftwerk v južni Nemčiji, nameščeni cevovodi, ki v premeru precej presegajo visokost človeka, toda nobena teh naprav se ne

more meriti z Catskillskim aqueduktom, skozi katerega teče vsako sekundo 25.000 litrov vode na daljavo skoro 200 km.

Posamezni delj napeljave so, kar se tiče materiala in konstrukcij, natančno prilagojeni terenu, v katerem teče napeljava. Tam, kjer so mogli položiti cevovod tik pod zemeljsko površje, so izkopal enostavno zadostno globok jarek, položili vanj betonske cevi, višine 5 m in primerne širine ter nato jarek zasuli. Gorske grebene, ki so se stavili napeljavi na pot, so v skoro vseh primerih prevrtali z rovi, ki merijo v premeru 4 metre. Skalovje je bilo navadno tako trdno in kompaktno, da je bilo treba rov samo obdati s plastjo betona in pretok je bil gotov.

Povsem drugačno sliko pa nudi napeljava tam, kjer je bilo treba prekročiti globoke doline ali celo široki Hudson. Mogli bi sicer zgraditi silne mostove ali prosto vložiti cevi. Obe metodi pa sta zaradi velikih razdalj predragi in tudi tehnično ne brez pomislekov. Našli so mnogo boljše rešitev: Na obeh straneh doline, ki jo je bilo treba križati, so izvrtali globoke navpične rove, ki so jih nato v zadostni globini skozi živo skalo zvezali s horizontalnim rovom. Skozi tako nastali pretok teče voda po zakonu komunikacijskih posod.

Izmed teh rovoev je pač najpomembnejši in najinteresantnejši rov pod Hudsonom. Kakor večina veletokov, teče tudi Hudson v globoki dolini, ki pa je obilno naplavljena s prodom in gruščem. Zato je bilo predvsem težko dobiti primerno mesto za zgraditev rovoev. Končno so našli ugodno mesto pri Cornwallu, toda še tu je bilo treba zvrtni horizontalni rov v globini nič manj kot 330 m, da gre namreč skozi živo skalo. Rov je seveda zaradi velikanskega pritiska vodnih mas obdan s precejšno plastjo gostega betona. Vrtanje samo se je vršilo v dveh etažah, tako da je zgornja etaža vedno prehitela spodnjo za 15—20 metrov. Vrtalni stroji v glavi rova so bili montirani na dvoje stebrov, ki sta bila trdno prta v strop in dno rova. S komprimiranim zrakom gnani stroji so s hitrimi in močnimi udarci vrtali luknje v skalo in, ko so bile dovolj globoke, so jih napolnili z dinamičnimi patronami in vse obenem električno vžigali. Prodiranje v spodnji etaži je bilo precej lažje. Tu so stroji, montirani na

trinožna stojala, vrtali luknje poševno v tla in skalovje se je odstranjevalo v poševnih plasteh.

Pri križanju primeroma ozkih zemeljskih udrtin, je vrtanje rovoev, ki segajo globoko v živo skalo, neekonomsko. Prav tako se nahajajo v dolgi napeljavi mesta, kjer se zaradi slabega terena ni moglo položiti betonskih cevi. Na takih krajih teče voda v silnih jeklenih ceveh, ki merijo v premeru celih 3,30m. Prvotno je bil položen na takih mestih en sam tak cevovod, toda v zadnjih letih so morali položiti še po dva enaka ločena cevovoda, da so mogli doseči potrebno pretokno množino 25.000 litrov v sekundi. Vsi trije cevovodi pa leže v gotovi medsebojni razdalji, tako da v primeru, ako bi počil en cevovod, druga dva ne bi trpela poškodb. To so pač brezdvoma največji cevovodi, ki so bili kdajkoli zgrajeni.

Vsak cevovod je sestavljen iz posameznih kolobarjev, ki so narejeni iz 10 metrov dolge in 2,10 metrov široke jeklene pločevine. Pločevino so zvaljali na debelino 2 cm, nato so zvrtni v paketih na robovih pločevine čez 400 lukenj za zakovice, zvali pločevino skupaj in v podolžni šiv vstavili zakovico. Poleg tega so že v tovarni spojili po dva in dva kolobarja, da je bila montaža na mestu olajšana. S posebnimi vozovi so potem te dele cevi, katerih vsak je tehtal 5000 kg, prepehali na določeno mesto, jih vložili v pripravljeni jarek, spojili in spojne šive nepropustno zamašili. Poleg tega so cevi v obrambo proti rji in v dosego čim lažjega pretoka vode, zunaj in znotraj prevlekli z gosto cementno maso. Kakor betonske, leže tudi te cevi v jarku na betonski podlagi, čije debelina se menja v razmerju s trdnostjo terena. V celem obstoji 20 km te 200 km dolge napeljave iz takih jeklenih cevi, za kar je bilo porabljenega nad 60.000 ton železa.

Porazdelitev vode v mestu se vrši slej ko prej po starem cevnem omrežju, ki se ni izmenjalo zaradi nastalih velikih stroškov, pa tudi tehnično ni bilo nujno. Preskrbljeno je le za boljše napajanje omrežja. V to svrhu je zgrajen od rezervoarja Hill-View v mesto 6 km dolg rov, čigar premer se pod mestom polagoma zmanjšuje od 4,5 na 3,5 m. Rov sam so vrtali skozi za 1,2 metra širši, da so ga mogli obdati z zadostno močno plastjo betona v svrhu

nepropustnosti. Ta betonska plast je povsod močna najmanj pol metra, kajti Hill-View leži še vedno 90 m nad morsk gladino, katera višina se kaže pač v odgovarjajočem pritisku vode.

Na Long Islandu je še končni rezervoar Ridgewood, ki služi kot izenačevalni in rezervni bazen za Brooklyn in Richmond.

Newyorške vodovodne naprave torej za vso gigantsko napeljavo ne rabijo nikakih strojev in črpalk. Voda teče zaradi svoje lastne sile iz 200 km oddaljenega Catskilla in se v mestu z lastnim pritiskom vzpenja do višine 20. nadstropja, tako da morajo le poseb-

no visoki buildingi imeti v kletih svojo lastno črpalno napravo, ki dviga vodo tudi v najvišja nadstropja.

Ceni in ekonomski obrat celotne kolasalne naprave vpliva jako ugodno tudi na njeno financiranje. Investicijski stroški so bili namreč kriti s posojili, ki bodo predvidoma izplačana leta 1945. Od tega časa dalje bo Newyork, po odbitju vseh upravnih in obratnih stroškov, pridobil na podjetju letno 10 milijonov čistega dobička, če seveda frapantno širjenje tega vele mesta ne bo prekrižalo vseh previdnih in dalekovidnih računov naprave.

ZELO »SODOBNO«

Londonska uprava severnovzhodne železniške proge je po korenitem pretresanju odpravila številko 13. Ta je sedaj povišana v 14, a štirinajstina je dobila obliko: 14 A. Baje to zategadelj, ker so potniki često odložili potovanje, ako so pri prihodu zagledali nezgodno brojko.

VSEBINA STEV. 18.:

Ignotus: Beseda o Napoleonu. — Maurice Renard: Tajinstveni valovi. — Aleksander Humboldt. — Sola v Ameriki. — Nordijske žene. — Ulrik Kollbrunner: Iz Singapura v Kanton. — Dr. Fr. Zbašnjik: Jabolčni pečki. — Dr. Vl. Travner: Čarovništvo in čarovniški procesi. — R. B. Ch. de Foucauld: Zgodba iz afriške puščave. — Življenje na planetu Marsu v luči najnovejših raziskavanj. — Joe Ralt: Newyorški vodovod.

Današnja umetniška priloga

»Pri molži« po originalu Frana Krašovca je sicer fotografski posnetek iz vsakdanjega življenja, vendar je pa fotograf videl ta prizor tako slikovito, da bi fotografijo skoraj lahko zamenjali s starim holandskim umotvorom.

»ZIVLJENJE IN SVET« stane celoletno 80 Din, polletno 40 Din, četrtletno 20 Din, mesečno 8 Din. — Posamezne številke stanejo v podrobni prodaji samo 2 Din. — Naroča se pri upravi, Ljubljana, Knaflijeva ul. 5. Naročnina za inozemstvo: ITALIJA četrtletno 8 lir, polletno 16 lir, celoletno 30 lir. FRANCIJA mesečno 4 franke. ČESKOSLOVAŠKA mesečno 6 kron. AVSTRIJA mesečno 1 šiling. AMERIKA in ostalo inozemstvo 1 in pol dolarja, na leto.

Urejuje Božidar Borko. — Izdaja za konzorcij Adolf Ribnikar. — Za »Narodno tiskarno d. d.« kot tiskarnarja Fran Jezeršek. — Vsi v Ljubljani.

Foto Fran Kražovec

Pri molži